

34205, VII, Aug, 7 80 65

IZVIREK PREMOŽNOSTI

ali

PRAVI POMOČEK

za nje napravo in vstanovitev
med ljudstvom.

Spisal in na svétlo dal

JOSIP GODINA-VERDÉLSKI

v Terstu léta 1873.

TISK PETERNELLJEV IN MORTERRAV V TERSTU.

MAILED

IZVIREK PREMOŽNOSTI

ali

PRAVI POMOČEK

za nje napravo in vstanovitev
med ljudstvom.

Spisal in na svétlo dal

JOSIP GODINA-VERDÉLSKI

v Terstu léta 1873.

TISK PETERNELLJEV IN MORTERRAV V TERSTU.

Založnik je pisatelj.

030052328

KAZÁLO.

Predgovor	na	5	strani
Člének I. Splošna opazka	"	7	"
" II. Délo in njegova moč	"	8	"
" III. Zaúpanje in zanašanje na samega sebe	"	13	"
" IV. Umna in pravočasna poraba vgodnih priložnosti	"	19	"
" V. Denár in ravnanje ž njim	"	26	"
" VI. Berzdanje nagnenj, požélenj in navád	"	28	"
" VII. Dobro gospodarstvo	"	39	"
" VIII. Kakò se človek làhko ogiblje škodnih dolgov ?	"	46	"
" IX. Hranilnice in pomočna društva	"	52	"
" X. Društva zmérnosti	"	58	"
" XI. Nékaj o takò iménovanem „komunizmu“ in „socijalizmu“	"	64	"
" XII. Skerb za zdravje	"	67	"
" XIII. Obnašanje z ljudmí	"	101	"
" XIV. Prava pobožnost	"	104	"

Predgovor.

Kadar dá kedó na svétlo kako si bodi knjigo ali tudi le knjižico, navada mu je povédati, kaj da je prav za prav dalo priliko tacemu délu. Deržé se te splošne navade, povém tukaj naravnost tudi jaz na kratko, zakaj da sem se tega svojega délca lotil, akoravno bi si vtégnil sicer to skoraj že vsak bralec lãhko sam misliti. Moja želja je od nékdaj bila, da se ljudstvo podučuje, kolikor je le mogoče, v vsih zanje važnih in koristnih rečéh, posebno pa v *dobrem gospodarstvu*, kér je to pač prava podlaga naši sréči in zadovoljnosti na svétu. Mi vidimo skoraj vsak dan, da si človék brez *tacega* gospodarstva le jako škodi in na zadnje celò, kakor se navadno reče, na beraško palico pride; vidimo, pravim, kakò da se jeden ali drugi po napačnem in nespačetnem živétju že v kratkem brez kake si

bodi koristi znebì svojih, *akoravno* tudi *obilnih* dobičkov, porablja je jih le ne samo za nepotrebne, temoč še za pogubne reči ; vidimo, kakò strašno da ravno po tem strada in terpi marsikaka družina, ki pade, in ne more se več na noge spraviti. — Ta ista žalostna pri-
kazen, in pa vroča moja želja, da bi se vendar po primérnem in zdatnem pripomočku takošna nesréča ovirala, kolikor bi le mogoče bilo, je tédaj tudi mene močno spodbadala k napravi in objavljenju te, po moji misli z vélikim pridom tudi v ljudskih šolah ob kaki priliki lahko porabljive knjižice. — Gojím si up, da bo morda vendar kaj pomagala. Bog daj, da bi!

Sicer blagor temu, ki je ne potrebuje!

V Terstu méseca maja 1873.

Spisatelj.

IZVIR PREMOŽNOSTI.

ČLÉNEK I.

S p l o š n a o p a z k a.

Pravi in poglobitni izvir premožnosti med ljudstvom je ta-le: délo in pa stanovitost in terpežnost pri njem; zaùpanje in zanašanje na samega sebe; poraba vsake dobre in sréčonosne priložnosti; serčnost in pogumnost; umno in pravo ravnanje z denarjem, to je, z dobičkom prihajavšim iz déla, tédaj: ogibanje dolgov, zmérnost pri vživanju jedí, pijače in véselic, in prostovoljna pogrésba ali stanovitno opuščanje nepotrébnih, čeravno vgodnih rečí, imajočih si izvir le v nezmérnih telésnih požéljenjih; sicer dalej še tudi ljubo zdravje;

priljudno obnašanje z vsimi ; in pa, vsaj po misli pisatelja — *prava pobožnost* kot močna naša podpornica v dobrih počétjih.

ČLENEK II.

Délo in njegova moč.

Kaj da je délo, to je že sploh znano ; je namréč človeško déjanje, človeški trud pripraven za dognanje kakega naména, ki se zéli doséči, naj si bo za eno ali za drugo korist in potrebo. To déjanje ali ta trud méri pa na dvoje rečí, to je, *pervič* na izpeljavo kake stvarí služeče za porabo v eni ali drugi zádevi ; in *drugič* na doséžbo njemu primérnega plačila ali sploh dobička za tistega, ki délo ispéljuje. Vé se sicer vseskozi še tudi, da so déla razne verste : jeden se lotí tega, drugi družega, in ostaja po navadi neprestano ali stanovitno pri tistem, katéro si je precej spervič izbral, kar je pa tudi že zatò pravo in dobro, kér pač preskakanje od ene verste déla do druge mora si imeti za škodni následék to, da po takem preskakanju ne ume délavec na zadnje *popolnoma* izveršiti ne enega

ne družega déla ; rédko se kedaj nahaja kak človek, ki bi enako zvéden bil v raznoverstnih délih. Zategadél zdéva se pá tudi jako pametna in koristna odnékdanja navada razdélevati déla, na primér, v večih fabrikah, kakor sicer še drugod, med délavci, katérah enim je po tem odménjena in prepuščena ta, drugim druga versta raznih opravil, da se takò izpéljava vsacega izmed tistih na zadnje čedalje bolj popolna prikazuje. -- Ako se sicer kak človek spervič tudi le z jednim odločenim délom kot *poglavitnim* pečá, nije zatò vendar ravno izklénjeno zanj vsako *drugo* opravilo kot *stransko*, ki se mu vtégne pa ščasoma spreméniti v poglavitno in zanj mnogo bolj koristno ali sploh bolj dobičkonosno, kakor mu je bilo prvotno. Pač opravila te zadnje verste so véčkrat, kakor so sicer tudi že bila, take narave, da jedno ali drugo izmed njih more človeka celò v posében in bolj važen stan pripraviti. Zastran tega znano nam je že véliko stévalo primérov. Takó, postavimo, se vé, kaj da je bil od začétká, in kaj pozneje nék *Vilelm Carey* (se izgovarja : «Kèri»), rojen léta 1761 na Angležkem. Bil je ta človek pred nékimi 60 léti v angležki Indiji kot jako priden in slaven misijonár (preobračevalec divjih poganskih národov h kristjanstvu). Sédé nékega dné kot

povabljen po ondešnjem deželnem poglavarju pri vélikem kosilu z marsikatérimi drugimi iménitnimi gospodi vréd, se je upal jeden izmed tistih potihoma svojega soséda pri mizi poprašati, nije—li bil ta Carey nékdaj *čevljar*? Tisti pa, bivši jako tãncega sluha, in ne daleč od njih, odgovorí na to nanagloma: «Ne, on nije bil *čevljar*, ampak bil je le *kerpár*» (kakò osupnjen in ob enem gotovo tudi osramotjen da je ostal pa oménjeni gospod po tem odgovoru, si vtégne vsak làhko misliti!) Vkvarjaje se namréč v mladih létih s *čevljarijo* ali po njegovi làstni tadašnji terditvi, s *kerparijo*, se je on *ob urah počitka* rad pečal tudi s prebiranjem marsikatérih lépib, podučivnih in koristnih knjig raznega zapopadka, katére si je dobro védel iskati in dobiti. Sicer verh tega vadi se je pridno še v pisanju. Skoraj že v kratkem zapustil je pa po vsem svoje prvotno opravilo, in se odslej takò posvétil drugim bolj važnim rečém — bogoslovnim naukom, da je postal na zadnje celò misijonár v Indiji, kakor se je sicer že oménilo. — *Valter Skot* (Walter Scott), tudi Anglež, rojen léta 1771, je bil spervič vbog prepisalec pri nékem odvétniku (*advokatu*). To njegovo délo mu je pri našalo le *tri revne vinarje* za vsako prepisano stran.

Dobival si je pa pri vsem tem s célodnev-
nim jako sitnim délom po svoji posébní prid-
nosti toliko, da mu je mogoče bilo, kupovati
si po malem marsikatére važne knjige, katére
je s poséбно radostjo ali timvéč prav strastno
prebiral *ob prostih urah*, se takò sam po-
dučeval in dušno omikoval. To ga je peljalo
pa do visoke stopnje učénosti, kakor je sicer
že po vsem svétu znano: bil je najiménitniši
angležki pisatelj, in prišlo je na svétlo nje-
govih izverstnih knjig véliko štévilo, ki se
povsod berò.

Še zdaj živeči nadškof G..... v Avstriji,
je bil v svcji mladosti, kakor slavni rajnki
M. Verne, prošt v Terstu, tudi *kravár* (pa-
stir krav), je pa ob enem v néko šolo ho-
dil. Odrékši se po vsem pastirske in sploh
kméčke službe, se je résno podal na višje
šolske nauke. Obneslo se mu je ščasoma po
svojem poslavljanju v cérkvenih zadévah, da
pride na zadnje celò — do častí nadškofijstva.
On se sicer nije tudi nikdar sramoval pové-
dati vpričo vsih ob kaki si bodi priliki, kaj
da je bil v svoji mladosti. Ob nékem slovés-
nem kosilu je pristavil temu, saj kakor smo
slišali, celò tudi opazko (pa vendar le za šalo
ali za sméh, se vé), da morda ravno kaka
krava, katéro je pasel, si ga je na rog vzéla,

in pa na visoko povzdignila, kjer se zdaj nahaja (namréč kot nadškof). — Sicer tudi pisatelj (zdaj komisár pervega razréda pri finančnem vodstvu avstrijsko-ilirskega Primorja v Terstu) je bil pri svojem ujcu v Fedrigovcu pod Bajto v teržaški okolici od léta 1816 do léta 1824, tedaj skoraj osem lét *hlapec*, to je, vertnár, kuhar, in pastir, péchal se je pa ob enem (a le *na skrivnem!*) z branjem raznih ujčevih slovenskih knjig, in je bil sicer v zadnjih tréh létih celò tudi — šolski učéneec, pa zatò vendar hudo preganjan kot nék poba-jač, in klatež (!?), dokler mu se nije na zadnje po vélikem trudu obneslo, da zapustí ujca za vsélej, in da hodi pa po vroči želji tudi svoje mačehe Marine rédno v šolo, v katéri je bil sédemnajst lét *na svoje stroške*, dobivši si denarja z učenjem družih déloma v šolskih rečéh, déloma v italjianskem, francozkem in angležkem jeziku.

Po tem se vidi, s kakim dobičkom ali s kakim pridom da si vtégne vsak délavec, zlasti v bolj mladih létih porabiti ure svojega počitka po navadnem délu in trudu, poséбно ob nedéljah in praznikih, ki pa služijo, žalibog! véčini délavcev navadno le za marsikaj *družega* — za nezmérno živétje, za žlempanje, po katérem se zagréšajo sicer še z onečaščenjem in

tédaj sè zaničevanjem tih svétih dnévov, in teraj naravino ob enem tudi za nesréčno in nespametno zapravo svojega, ob délavnikih téžko pridobitega denarca, to pa zlasti v véčih méstih in tudi v bližini skoraj sploh *po njih* pohujšani, ali, takò rekoč, prav okuženi.

Kar zadéva sicer važno takò iménovano «vpraševanje ali pretrésovanje zastran délavcev», namréč zastran končne odločbe, da se saj vstanóví vgodna razméra in zadovoljnost délavskega stanú takò, da se ne rabi délavec kot pravi sužnik (*shiavo*) samo za korist in dobíček *gospodarja*, ampak da se mu *zasluženo* plačilo za pristojno in pošteno preživljanje rédno odmérí, — déla se v tej zadévi že nékaj časa po raznih deželah in méstih. Sicer, kakor je sploh znano, *nekoliko* se je že popravila ta stvar pred kratkim *nekaterim* délavcem v prid, to pa vendar še le po znanem njih vporu imévšem si za cilj povišanje plačila za njih délo po zaslugi (pa glejte zastran tega tudi pod člénkom XI).

ČLÉNEK III.

Zaúpanje in zanašanje na samega sebe.

Kedòr pričakuje, da ga v njegovih zadévah *le drugi* podpirajo, ta je vréden obža-

lovanja, pa ob enem tudi ojstre graje, družega težko. Pomaga naj si vsak rajši *sam*, kolikor mu je le mogoče, opiraje se pri svojih počétjih in opravilih na svojo zdravo pamet — na *to*, kar mu tista za dobro, koristno in potrebno svétuje; naj bo pri njih serčen in pogumen; «serčenemu in pogumnemu pripomaga sréča», pravi tudi nék star pregovor. V dokaz žive résnice tega pregovora oménjamo tukaj, da se ne govori o vélicem štévilu drugih pridnih možakov, le bivšega v Terstu bogatega *Kalistra* in pa *Cortija*, katérah prvi (rojen léta 1806 v Slavini na Kranjskem), porabljavši si v prid resno in s poséбно razumnostjo vsako priložnost zdévajočo se mu vgodno, berž ko se mu je podala, se je bil kot še mlad samo s pomočkom nékega majhnega znéska (*kapitala*) v denarjih začél poprijemati raznih, spervič malih in neznatnih, a ščasoma po njegovi posébni skerbí in po njegovi vsega občudovanja vrédni pridnosti čedalje bolj dobičkonosnih opravil, katérah obrodek mu je služil pa za njegove vsakdanje potrebe, in ob enem sicer tudi za pomnoževanje, rážšir in napravo rodovitnosti tih opravil, dokler si nije — skoraj v 30 létih — na zadnje pridobil tacega in tolikega premoženja, da so njegovi naslédniki (*véربي*) po njegovi smerti

pripetivši se léta 1864 plačali od njega *za davek* po dotični postavi nič mánj ko — 95,000 goldinarjev, kakor se je sicer že povedalo v néki drugi knjigi ; drugi, to je, Corti (Italijan), pa prišedši pred nékimi 50 léti v Terst *kot prost in vbog zidár*, se je védel skoraj že v kratkem času, namréč celò samo v dvajsetih létih (!) po svoji neprestani délavnosti in po svojem dobrem in razumnem gospodarstvu povzdigniti do takošne premožnosti, da je zapustil léta 1844 kot milijonár mnogo vélikih in prekrasnih, na južni strani teržaškega mésta léžečih poslopij vélike vrédnosti, katérim pravijo zdaj le «*case Corti*» (ulica pa, kjer so tista, se kliče «*Via Corti*, čeravno jih je sèzidal tudi še drugod).

Po vsej pravici terdí sicer tudi nék angležk pisalec, da se prikazuje le kot prava slabost in pomanjkanje natànčnega prevdarka pri tistih udih kake si bodi deržave, ki pričakujejo vse samo od njene vlade, medtím ko vendar timvéč prav za prav le deržava potrebuje zdatne in obilne {pomoči svojih lástnih udov, da si sréčen obstanek napravi in se terdno vzderží.

Kar bi se moralo po njegovi in sicer tudi po naši misli od vsake deržavne vlade

silno in oestro tirjati, je pa njeno dopuščanje zadostnih slobodnosti in pravic potrebnih, da vtégnejo njeni podložniki brez kake si bodi zadrége in ovire porabiti za svojo korist vsako njim vgodno priložnost, razvijati svojo délavnost, in zboljšati si ravno takò vsestransko stanje. Sicer deržavne vlade ne premorejo pa še tudi toliko, da bi pripravljale po svojih postavah lénuhe na pravo pot, to je, spreménjale jih v dobre in pridne délavce: saj one si imajo pač za navadno nalogo in dolžnost v poglavitnem le varstvo in branitev živjenja, slobodnosti in imétka (poséstva) podložnih jim deržavljanov. Kaka da ima biti jedna ali druga vlada, to je léžeče skoraj na samem obnašanju, délovanju in pridu tistih. Zategadél je pa tudi nespametna misel nékih narodnjakov, da bi se moral ta ali oni vladár kot nék njih nasprotnik celò po sili odpraviti iz tega svéta zatò, da se takò njih rečí ali sploh vse deržavne zadéve na boljše obernejo.

Dokler se nârodje deržé *sami sebe* v sužnjosti in nesréči, jim spremémba vlade nič ne koristi. Nârodni naprédek izvira timvéč iz pridne délavnosti, serénosti in poštenosti, nârodno vpéšanje, narodni prepád pa iz lénobe in zaspanosti posameznih udov nâroda kakega

si bodi *). Zanašanje le na druge, da nam pomagajo, si ima po navadi slabo podstavo takò v vélikem, kakor v malem. Nékdanji, sploh jako čislani škof Grosteste v dežéli ime-

---

*) Tukaj nam pride na misel znana žalostna osoda nas Slovencev, ki se v naših národnih zadévah bijemo, žalibog! že toliko lét z vlado in z némškutarji zarad okračenih nam pravic. Pa vendar tudi mi se zastran tega prevéč na druge zanašamo, in *sami* premalo délamo, a ob enem védno blebéčemo o nékem naprédku, za katérega premalo skerbimo. Kakò se néki čista in spoštuje še tisto, kar se med našimi narodnjaki piše, napravlja in na svétlo daja? Takò, da je žalost in sramota! Kaj marajo *le takò iménovane* Čitalnice za vse to? In vendar so vsacemu národu prava šola, in pravi pripomoček, da se izobražuje in se za svojo národnost résno vname, zlasti dobro prerajtane in dobro vrédovane primérne knjige, katérik pa nimamo še dozdej, kakor bi se žélelo: piše se véčidél samo za bolj véene ljudi, za druge — za *prosto ljudstvo malo*. Kar se objavlja po vse hvale vrédnem trudu Društva sv. Mohora v Celovcu, nije nam zadostno; tréba je našemu ljudstvu še *druzega*; tréba mu je še tudi *kratkočasnih, mikavnih, in vabljivih*, pa se vé, ne pohujšljivih, *pogostoma spisanih* in med njim razprostiranih *cénih malih knjižic*. Za to bi skerbeti morala poséбно „Matica Slovenska“ v Ljubljani. Némcí razumévajo to stvar bolje, medtím ko se mi — takò rekoč, *le peščica Slovencev!* — sramotno in neprestano koljemo (dokaz nam dajajo zastran tega naši sadanji časniki!). Ko je bil pisatelj te knjižice nékaj lét na Koroškem, hodi! je tam večkrat v uradnih opravilih tudi po *slovenskih* krajih. Nahajal je pa v gostilnicah in v kerčmah *némške* brošurice, katére tje pošilja *némški* knjigar iz Celovca. Na vprašanje pa, zakaj da berò le *némške* knjige? si je imel za odgovor: „Kér nimamo *slovenskih*, katére bi sicer rajši brali“. Kaj je to? Gospodje, premišljajte!

novani Linkoln na Angležkem, bivši sin nékega prostega kméta, je imél brata sicer nékoliko izučénega, a vendar precej nepripravnega in skoraj lénobnega, ki je ostal kmét, pa je želil stopiti iz tega svojega stanù, imevši si ga po nékakem za prenizkega. Zatò pa je tudi prosil brata škofa, naj mu pripravi kako poséбно službo, kakoršno opravljajo po navadi le bolj učéni in omikani gospodje. A na to mu odgovorí škof takò-le: «Brate! če ti je pohabljeno oralo (plug), tí ga dam rad popraviti, ali če ti je cerknil kak vol, ti kupim rad družega; a zažéljene službe ti ne priskerbujem: ti kmétuješ z voli, in pri tem opravilu te pustim».

Razumeval je že zdavnej to stvar poséбно angležki národ; in pa napravil si je sicer tudi po stanovitni délavnosti izviralši mu iz zaúpanja in zanašanja na samega sebe vse to, kar si zdaj ima — dobičkonosno tergovino in izverstno obertnijo, po katéri se razbistri važna prikázen, da véčidel samo iz Angležkega prihajajo na druge kraje najlépši in najbolj poljubni umetni pridélki, po tem se pa naravno množí tudi njegova bogatija in vsestranska omika čedalje bolj od dné do dné.

ČLÉNEK IV.

Umna in pravočasna poraba v godnih priložnosti.

Tudi takošna poraba zdaja in pripomaga vélikokrat k premožnosti: pripetilo se je že marsikédaj, da je jednega ali družega, če tudi *le nekoliko* bistrumnega človeka, ta ali ona, spervič morda na videz neznatna in nepoménljiva stvar, katéro je on koderkoli si bodi po sréči zapazil, in jo pa dobro pretéhtal, vabila in močno spodbadala ali po nékakem prav mamila, da si jo v prid déva kot posebno priložnost za doségo kakega dobrega naména. Kaj je dalo, postavimo, znanemu Krištofu Kolombu, sinu nékega vbozega tkalca, rojenemu léta 1436 v Genovi na Italjianskem, pravi uzrok, da išče in da sréčno tudi najde skoraj pred 380 léti ogromni takò iménovani «novi svét» — *Ameriko*? Potoval je že v mladih létih rad in véčkrat po atlanskem morju (glejte obris dvéh polovic zemeljske kroglice, ki je priložen knjižici pisatelja léta 1872: «Kratek pregléd vésoljnega svéta») od enega kraja do družega, in pa ob tem, sicer že na 102 strani knjige «Pod Lipo» léta 1869

oménjenem potovanju enkrat po sréči zapazil na poveršju morske vode néke stare [»]indijanske čolniče, in pa verh tega tú in tam še marsikatéro sadje priplavivše od sônčno-zahodne strani, kjer leží Amerika. Po tem je sodil, da biti mora tam še nék drug del svetà.

Sklénil je toraj na tej podlagi za terdno ga iskati. Sicer našel ga je tudi v résnici léta 1492, pa vendar še le po véliki borbi sè svojimi protivniki, in tédaj po sréčnem zmaganju neizrékljivih tézav vsake verste, ki so se mu vpirale od raznih strani, in se je takò na véke poslavlil. — Kaj je dalo jako iménitnemu zvézdoslovcu Newtonu priložnost, da se prepriča, in pa objavi svoj dokaz, da se nébna telésa (sônce, luna, in druge zvézde) jedno drugoga k sebi pritézajo in da se v neizmérnem prostoru, kjer je vésoljni svét, ali v takò iménovanem zrakomorju verté po stanovitnih potih, kakor se je sicer povédalo že v § 8 zgoraj opomnjene knjižice léta 1872? Dal mu je to priložnost pred njim pripetivši se po sréči pád nékega jabelka, — pád pa, ki je njega močno spodbadal k natànčnemu pretéhtanju te same na sebi po vsem neznatne in komaj opoménljive prikazni, in ga po tem peljal na zadnje do važnega sklépa zadévajočega oménjeno pritézanje nébnih telés med sabo.

Ravno tudi umna in urna poraba vgodnih priložnosti je osnovala sicer tudi sréčo, to je, priložnost istih že prej opomnjenih dvéh pridnih počétnikov raznih dobičkonosnih opravil, *Kalistra* in *Cortija*: berž ko se jima je namréč prikazovala ena ali druga izmed takošnih priložnosti, zlasti ob času oznanjenja dražbe za dajanje v zakúp (*štant*) kakega bolj važnega in obširnega déla ali sploh opravila, sta se trudila na vso moč, da si ga prevzmeta, sicer se vé, le po prejšnjem (natànčnem) prevdarjanju zastran dobička, ki bi ga vtégnilo jima nositi. Kar je poséбно Cortiju med drugim jako pripomagalo, da si pomnoží premoženje, bilo je po njem jako rédno izpéljano zidanje sadanje ogromne nove bolnišnice v teržaški okolici, to je, v Kadinu; Kalistra je obogatilo pa véčkratno sréčno jemanje v zakúp pobiranja vžitnine in céstnine na raznih krajih, celò tudi na Ogerskem in v Italiji. Sicer povédalo, in pa pri tem ob enem tudi zagotovilo se nam je kot nékaj po vsem résničnega skoraj pred dvajsetimi léti, da, ko se je bil — še po kméčko obléčen — tudi ta mož prikazal pri teržaškem magistratu v sobi, kjer je bila poprej oznanjena dražba za dajanje teržaško—méstne vžitnine v jako tolsti zakúp, so se mu takrat tam bivši gospodje,

vdeléževajoči se te dražbe, med sabo zbadljivo sméjali; in celò dotični komisár (morda vendar le kot onim prevélik prijatelj za kak — dobiček!) se je bil prederznil ga nanagloma poprašati, kaj da *on* néki tú hoče? «Ali kaj da hočem?» zaverne na to kmét Kalister. «Vdeležiti se tudi jaz mislim tukajšnje dražbe. Saj pa š čim vam plačujejo gospodje v Terstu? Gotovo le s kartami! Jaz plačujem pa s *tolarji*.» Ko so to zaslišali zgoraj oménjeni gospodje (bili so pa néki *judje*), ki so imeli po navadi tudi že prej *kot združeni* v zakupu pobiro teržaške vžitnine, dajavše jim vsako léto mnogo dobička, po tih besédah vsi prestrašeni, so si nanagloma pomignili eden drugemu, na néko stran šli, se tam med sabo hitro nékaj pogovorili, pa Kalistra k sebi poklicali, in mu 60,000 goldinarjev ponudili, da le odide, in jim opravila ne moti, da jim tédaj sréče ne spodnaša. S tim Kalister zadovoljen se odmakne, pridobivši si takò ob tej priliki *v malo minutah* in pa brez nobene téžave — 60,000 goldinarjev! Takò smo jo slišali iz ust nékega magistratnega uradnika, in takò jo povémo.

Marsikedò, se vé, bolj pameten, ko tisti, katéri, kakor pravijo po navadi Rusi, «hodi

po gozdu, pa ne vidi derv za ogenj», déjavši si v prid kot posebno vgodno priložnost tudi kak shod ali prehod ljudi, ki se je ščasoma izeimil tú ali tam za kar si bodi, je začel kakošno, sperviç sicer ali prav malo, ali tim-veç neznatno prodajo na drobno, ki se mu je pa vendar celò že v kratkem po dobrem in razumnem njegovem gospodarstvu takò pomnožila, da mu je na zadnje zadostno premožnost, in tudi bogatijo prinesla. Bilo je gotovo to po vsem nasprotno ÷udnemu ravnanju tistega kratkovidnega teržaškega kavarnika (*kafetirja*), ki si je imél na jako dobrem in vgodnem kraju kavarno bivšo po navadi obilno obiskovano, jo pa lani (léta 1872) celò z vélikimi stroški v néko drugo lépo (*a zanj slépo*) novo poslopje na takošno stran preložil, kjer nije vendar po navadi tacega shoda ali prehoda méstnih ljudi, da bi vtégnili vanjo zahajati in takò njemu dobička nositi; in toraj po nékakem tudi podobno ravnanju tistega psa, ki je, kakor se glasi néka basen, plaval ÷ez néko vodo z vkradenim podolgastim kosom mèsá v gobcu, je pa, vidši pod sabo njegovo séncó, katéro je imél za drug kòs mèsá, spustil pervega v vodo, hlapnil rajši po tistem, to je, po *sénci*; a imél nije révež, se vé, na zadnje — *niç!*

Sicer tudi marljivi Terst daja okoličanom takò, kakor še drugim, déla, ki se v njem in v njegovi bližini opravljajo, mnogo lépih priložnosti za marsikak *obilen* dobiček; žalostno je pa vendar, da si jih oni premalo v prid obračajo, medtím ko si *tujci* védò tú bolj pomagati, čeravno se ne more sicer tajiti, da je marsikedò med njimi (na primér, Žahar in Mlač v Verdéli, Bjekar v Kolonji, Primožič v Rojanu, Pertot in Starec v Barkolah, Kljun in Lovrenčič v Rocolu, in še nékaj drugih), ki se pridno in rad poprijemlje tega ali ònega bolj dobičkonosnega déla, in si po tem stanje zboljša. Lép izgled je dal dozdej tudi na Opčinah zastran tega *Danél* (Daneu), ki je začél bil tam tergovati z drobnjavo, porabljuje pa razumno in s dobrim gospodarenjem dobiček izviravši mu po malem iz tega, si je pomagal na zadnje takò lepò, da si je sèzidal vélikansko poslopje in napravil znamenito gostilnico, kakor še marsikaj družega. Marljivi in délavni sin . . . . ga tam posnéma, kar je vse hvale vrédno.

Ob tej priliki oménja se še tukaj, da celò tudi spis te knjižice si je imél izvirek v néki posébní priložnosti, katére poraba ne bo pa pisatelju rodila kake primožnosti ali kakega do-

bička; kér *pri nas* nije take sréćé! dobiček bo *morda* prinašala le tistim, katérim je od-
ménjena; v tem namréc, da je on prebiral néko
njemu *po sréči* v roke prišedše angležke, bolj
obširne, in zarad njenega posébnó važnega za-
popadka na Angležkem nanagloma in skoraj
prav strastno pokupovane knjige imajoče si za
obsézek priméren podúk ljudstva, zlasti v do-
brem gospodarstvu, in sploh pa v vsem tistem,
ki mu kaže tudi z obilnimi izglédi, kakò da
si vtégne ono na tem svétu *samo* pomagati;
— knjige, pravimo, katére naprava in ražšir
po oménjeni dežéli je pripravila nje spisatelj
véliko in sprelépo imétje ali poséstvo tam blizo
loga íménovanega «Blackheath» (se izgovarja
skoraj *Blèkhits*). To prebiranje je tédaj zbu-
dilo v njem vročo zéljo, napraviti, še pred
doveršitvijo néke druge obljubljene bolj obsir-
ne knjige, na podlogi opomnjene angležke né-
kaj malega tudi za naše rojake, zlasti bolj
nizkega stanú, med katérimi bi morda vtég-
nila marsikomu koristiti. Pa ravno to bi
pravi dobiček bil, po katérem samem on po-
sébno hrepení — kot po vsem nesebičen.

CLÉNEK V.

Denar in ravnanje ž njim.

Denar — beséda izviravša iz latinskega *dénarius*, kar je poménjalo pri starih Rimcih *deséti dél* nalaš napravljenega plošastega kòsa kovine z nékim posébnim vtiskom ali z néko poséбно podobo — služi, kakor je že znano, za plačevanje ene ali druge rečí med ljudstvom, se vé sicer, da tudi vrédnosti kakega storjenega déla, in se prikazuje zdaj pri nas tudi v podobi popirnatega kòsa z nékim nadpisom. Se vé pa, da ta kòs popirja sam na sebi nima nobene vrédnosti, ampak da ima jo le *kot nakaznica*, na katére podlogi bi morala dotična kasa banke ali tudi deržave, ki daja takošne karte pod iménom «bank-note» (*bankovci*) ali «deržavne note» med ljudstvo, izplačevati nje prinéscu v gotovih denarjih na njej zaznamnjani znések.

Vsak človék skazuje svojo modrost in svojo skerb za dobro gospodarenje poséбно po tem, da ravná vsélej pametno in rédno z denarjem kot poštenim dobičkom kakim si

bodi, sicer pa, to je, po zapravljlivosti, in potrati razodéva le svojo nepremišljenost in nerédnost v svojem životju in v svojem gospodarstvu. — Čeravno denar ne smé biti poglavitni cilj človeške délavnosti, vé se vendar samo ob sebi, da ga mora vsak za nékaj važnega in potrebnega štévati, naj pa čenčajo néki sanjarski modrijani karkoli jim je drago (sicer tacih je gotovo le malo sdaj na svétu). S pomočkom denarja se daja mnogo dobrega, koristnega in lépega napraviti, in pa s tim, se vé, tudi splošna, vsestranska zadovoljnost med ljudstvom osnovati. Človek brez denarja nima ne zdravja, ne združnega živénja, ne prijateljev, ne znancov; ali, kakor se je od nékdaj po tem-le pregovoru iz latinskega vzétem večkrat réklo :

Človek brez denarja je podoba smerti.

Nasprotni dobremu in pametnemu ravnanju z denarjem ste kot ostudni in gerdi napaki dvé prenapétosti, namréč: *zapravljlivost* ali *potrata*, in pa *skoparija* (*ožurnost*). Po vsej pravici je pismeno nékedò opazil, da «denar se mora imeti v glavi, ne v sercu»; namréč denar bi moral vsak rabiti po natanč-

nem premišljevanju le za takošne reči, katé-
rih mu je bolj potreba, da lépò in pošteno
živí, z vso modrostjo in skerbno glédaje, da
mu stroški nikdar dohodkov ne prekosijo, kar
si bo imelo sicer za vgoden následek tudi to,
da ga vsak drug obrajta, čísla in spoštuje, ne
pa za to, da ž njim stréže samo nékim pogub-
nim strastim, nékim požélenjem, katé-rih spol-
nitev ga pélje pa le v tolike in take dolgo-
ve, da mu níje več po tem mogoče se íž njih
izkopati — v siromaštvo in v sramoto, ne té-
daj za nezmérno, nepotrébno in drago jéd in
pijačo, za več ali manj škodljive igre, za pre-
drage in zaveržljive véselice, in sploh pa za
take reči, katé-rih potrebo vidi in spoznava le
zapravljivec po svoji zméšani glavi — po
svoji nepremišljenosti!

ČLÉNEK VI.

Berzdanje nagnenj, požélenj
in navád.

Jeden izmed poglavitnih pripomočkov za
deržanje svojega dobička v rédu, da se ne

zaméče, ampak da se rabi le za koristne reči, je ravno tukaj gori oménjeno berzdanje. Človék, posebno mladeneč, se vé, čeravno v prvih létih primérno in skerbno odgojen in vsestransko podučén, se zalétí po nesréči premnogokrat v takošne priložnosti, katére, če se ne vé, ali se noče njih zapéljivemu vabilu zadosti jako vpirati, ga takò silno in strašno obvladajo in omamljajo, da je po tem že v kratkem, in pa večidél tudi — *za vselej* zgubljén, ako ga kaka po vsem nenavadna ali posébná stvar véč ne réši, kar se pa, žalibog! rédko kedaj pripetuje; kér navada je tudi tacemu človeku druga narava (*natura*), od katére se ne more lãhko ločiti. Zatoraj po vsem résničen je gotovo tudi ta-le izrék nékega staro-rimskega pésnika govorivšega v priliki o nékem zlu *kot bolezni*:

Vpiraj se že v začétku in berž; prepozno ti pride zdravilo,

Ko se vkrépila ti je dolga bolezen poprej.

Da se pa čedalje bolj vidi, kakò da človeka odvrãajo od dobrostanja, in mu zapirajo pot do premožnosti ali sploh do pridobitvi potrebne pomoči zanj in še tudi za druge, in

kam da ga na zadnje pripéljejo neberzdana nagnenja, neberzdana požélenja in neberzdane navade, oménili bomo tukaj izmed neštévilnih primérov zapravljivosti in sploh slabega gospodarenja nékatere iz novejšega časa — po znanem pravilu, da izglédi najbolj ucé.

Gospodičič J. Sl.... bivši *devét lét* v vsih dobrih rečéh pravi izgléd svojim součénčem v šoli in pa ljubljeneč staršem, kakor učiteljem, se je nespametno vergel, ko je bil v devétnajstem létu svoje dobe, to je, léta 1867, v naročaj družbi razuzdanih in zapravljivih mladénčev italjanskega pleména. Osòdo si je pa po tem imél, kakor si jo ima lépo in *zdravo* jabelko, kadar se pridruži kakemu *gnjilemu*. Začél se je takrat (daleč od staršev kot dijak višjih šol) po njih zapéljavi vdéleževati strašno nevarne, in ravno zategadél pa tudi postavno skoraj povsod oestro prepovédane, po francozskem «hazard» iménovane *igre na slépo sréčo*, po kateri vtégne jeden ali drugi, zlasti v družbi z bolj zvitimi igralci, véčkrat že v malo minutah ali urah vélike znéske denarja, in ščasoma celò še vse svoje, četudi znamenito premoženje zgubiti, namréč, po tem, kakor se on, hrepenéč po dobitvi, upa ali derzne staviti, kar je njemu kakor drugim igralcem,

se vé, po vsem slobodno. — Verh tega privadil se je bil ta gospodičič dalej še tudi potrate za drage jédí in za vpijančljive, ravno takò drage tékočine (za vina vsake baže i.t.d.), sploh pa gerdih in zaveržljivih rečí, in to po pregovoru, da «kedòr se svinjam pridružuje, se tudi v blatu válja». Za dobre nasvète nékih svojh pametnih prijateljev in znancov, kakor sicer tudi nesréčnih staršev, zvédših pa na zadnje vse to, nije se hotel nič brigati, ampak naprédoval je tédovratno v svojih napakah razne verste. Imelo si je pa takošno njegovo nerazumno ravnanje za strašni naslédek to—le: zapravo tistih 78 goldinarjev, katére je dobival vsak mésec déloma od staršev, zanj jako skerbni, déloma kot pisalec ali po nékakem tajnik (*sekretár*) pri nékem bogatem gospodu, in verh tega še délanje gerdih dolgogov pri raznih osobah (ljudéh), katére je védel zvijačno omamljati, da mu posodé, na zadnje celò poprodavanje boljše obléke in drugih rečí, katére si je imél domà za svojó rabo, in to sicer takò, da je ostal poslédnjič skoraj vas razcapan ali nag! Léta 1869 ga oče domù pokliče, mu najde po sréči dobro službo, mu daja lépe svète in poduke zastran njegovega obnašanja v njej, poséбно zatò, kér mu je šla tam ob enem dolžnost, prejematí tudi

denarje, in bi ga ravno to morda vtégnilo mamiti in zapéljevati, da si tiste prisvoji in zapravi.

Skazoval se je sicer v tej službi jako pridnega, in délavnega, zato je bil pa poglavarju neizrékljivo poljuben. A od svoje napa-ke se^č vendar, žalibog! nije še odvernili, akoravno se je staršem zdévalo, da se je po vsem predrugačil, to je, se popolnoma, in takò po-boljšal, kakor jim je bil slovésno obljubil, ko so ga poséбно zastran tega krépkó spomi- njali. Igral, svoje denarje trosil in dolgove dé- lal je nesréčnik še vedno, pač celò še bolj ko poprej — vse to pa takò zvijačno in takò na skrivnem, da nije prišlo staršem precej na znanje. Prederznil se je še tudi véčkrat prilasti- ti si nezvéstobno kak znések denarja prišed- šega mu ob službi v roke, da stréže poséбно grozovitni nagnjenosti do oménjene pogubne izgre, v katero je bil še védno z vso strastjo zaljubljen. Vderževanje denarja je čedalje bolj naprédovalo. Na zadnje, in pa že v krat- kem se je vse to zvédelo. Zasačili so gospo- dičiča 7 dné méseca marca tega léta; in zdaj je v jéci in tédaj v pestéh pravici! Našel si je, kar je po svoji neporédnosti, po terdovrat- nem in nespametnem zaničevanju lépih in do- brih podukov iskal. «Saj verč nosi vodo, do-

kler se ne razbije». Kaj da bo kot *osamljen* počél, in kam da se bo obernal, ko pride po nékih létih iz ječ, naj si on zdaj sam misli, saj ima za to dovolj časa, katérega si nije prej imél, da pregléda naslédek svojega nerédnega živétja, pustivši si po vsem v nemár te-le zlate beséde iz latinskega vzéte :

Kar si počél, to déljaj razumno, in misli na konec.

(Kar se tiče sicer *igre na slépo sréčo* s kartami, slišali smo pred kratkim, da se je po nesréči vtèpla ta kuga celò tudi med nekatére Slovence teršaške okolice, ki se je néki vdéleževajo poséбно ob nedéljah in praznikih: mi jim prav prijazno in ob enem pa résno svétujemo, da naj se na vso moč varujejo te strašno nevarne in škodljive igre, in da naj se péčajo rajši z drugimi boljšimi réčmi).

Léta 1818 sta si Marija, hči kméta Antona . . . . ., in pa zidár Anton F . . . . ., nje tadašnji zaročnik, napravila za stanovanje na lépem, nékoliko visokem kraju blizo mesta . . . . . kméčko nizko bajtico na zemljišču, katéro jima je dal bil opomnjeni kmét takrat, ko sta se imela poročiti. Dobička sta si pre-

cej imela, kér bila sta pa obedvá jako pridna in sta si ga rada iskala, pa po tadašnjih dobrih priložnostih sicer tudi nahajala. Ščasoma se je tam izcimila družina; štévilo otrók je raslo; a revna bajtica se vendar nije ražširila; služiti je pa morala za spavališče staršem in otrokom, za kuhnjo, za kevder, za jédilnico i. t. d. Ražširiti se sicer zatò nije mogla, kér se je bila v to družino že kmalo néka strašna nesréča vgnjezdila — potrata in nerédnost! Gospodinja se je podala na vino, mož na vino in na žganje, in starši sin — lép in berhek mladeneč, ki je začél bil dobro zidariti, pa se za délo vendar premalo ménil, imevši raji léno in nerédno živétje — na vino, na požréšnost, na igro in na tatvino, da stréže svojim strastim in napakam vsake verste. — Léta 1837 je bil Marijin brat J . . . . takrat še takò iménovan visokošolec, je sklénil zgoraj opomnjeno bajtico nékoliko ražširiti in zvišati, jo tédaj po tem v rédno in lépo malo hišo spreméniti. Da zverší pa ta svoj sklép, porabil je za to denár, katérega si je bil on po svoji pridnosti, in po svojem dobrem ali timvéč prav izglédnem gospodarstvu skerbno prihranjal in na stran déval. Pa kaj se je skoraj že v kratkem prigodilo, potém ko je bilo končano to délo? Jemala je sestra zapo-

rédoma denarje na pòsodo, zašla takò v vélike dolgove, zastavila hišo, in zapravljala denar le po svoji razvadi — za nesréčno pijačo! Kér pa dolgov nije plačevala, vidila se je na zadnje prisiljeno prepustiti hišo v làstnino enemu in sicer tistemu izméd svojih upnikev, ki je imél najvéč od nje tirjati. Po tem šla je z družino vred stanovat v néko *tujo* hišo za plačilo, to je, za najemščino. Takošno njeno ravnanje, združeno dalej še tudi z nerédnim živétjem možà in opomnjenega sina si je zadnjič imelo za žalostni následek neizrékljivo siromaštvo in pa — končni pogin te družine. Sicer vmerli so že mož, žena in sin; pa *le takò, kakor so živeli!!* Imeti si mora enako osòdo po takem ravnanju gotovo tudi vsaka družina, katéra si bodi, posébnò kadar je celò gospodinja zapravljivka, medtím ko vendar tista, ki je dobra in pridna, derží, kakor se po navadi pravi, tri hišne vogle terdno po koncu. —

Živela sta pred nékimi léti v K . . . . ne daleč od Tersta mož in žena z družino, imevša si precej dobro in lépo premoženje. To sta pa nemarno in neprestano zapravljala, dokler ga nista v kratkem vsega zapravila — po nerédnem živétju, po pijančevanju, v katerém sta si bila tudi popolnoma zložna, in se

po vsem jedinila. Temu obnašanju se je sicer na vso moč vpiral, a je vendar le prazno slamo mlatil, celò starši pametni sin Jakop . . . . še zdaj živeč kot vélik poséstnik in milijonár. Tisti, ljubljeneec svojemu bogatemu stricu . . . . (dubovniku), dobivši od njega močne podpore zlasti v denarjih za dar, je s tim védno takò dobro in razumno ravnal, da si je napravil ščasoma kaj lépega premoženja, katéro je pomnožil pa pozneje tudi s tistim vélikim premoženjem, ki mu je oménjeni stric po svoji smerti zapustil. Zdaj je ta sin, kakor smo opomnili, že *milijonár*. Oče mu je, takò rekoč, še ob pravem času vmerl, da njemu in sebi sramoto po tem skrajša ali končá, ki je trajala takò že prevéč lét; mati je sicer še nékaj časa živéla po njegovi smerti, pa le beračila, da si kaj dobí za — *žganje*! Da jej bogati sin nije hotel pomagati, ali timveč njeno nerédno in ostudno živétje podpirati, to je po vsem naravino, in ne smé se tédaj tudi grajati ali za zaničevanje matere imeti, ako se prevdarja vse prav, kakor se tiče. Pripetilo se je celò, da je on ob néki posébnih priložnosti kot takò iménovan dobri in *pravi Avstrijan* nékoliko oficirjev z vélikim slovésnim kosilom častil, medtím ko so méščani poklicane siromake gostili, in med njimi tudi — *njegovo*

razcapano mater! Ta je sicer tudi že vmerla pred malo léti, in si takò beračenju, kakor ob enem, se vé, ostudnemu živétju konec storila. Pač zavzétno in čudno se mora vsakemu zdévati, da celò *sin* je bil prisiljen *starše* podučevati, akoravno je le — bob ob zid metal!

Nék mož v V . . . . . kméčkega stauú, *nékdanj* jako veril in vnét Slovenec, je bil dober in priden čévljar; délal je izverstno; kmétje so bili ž njim zadovoljni, in zadovoljen je sicer bil tudi on ž njimi; kér pridobival si je pri njih marsikak lép sold, da sebe in družino pošteno preživlja in oblači. A zapustil je vendar po nesréči skoraj pred trémi léti to svoje dobičkonosno rokodélstvo in se lotil prodaje — *žganja*, ki mu je pa več zgube, kakor dobička nesla. Ob tem istem času je začél sicer tudi on sam nékoliko preveč *žganja* vživati, kar se mu je vidilo v kratkem že po tem, da so se mu roké trésle, in sploh kazal je vas njegov život, ko da je skoraj mertuden (*paralitičen*). Déloma to, in déloma gotovo tudi ščasno pomanjkanje pripomočkov za živež in za marsikatére druge potrebe v družini, si je imelo na zadnje za naslédek néko, morda celò téžko kedaj popolnoma odpravljivo *obnorénje* tega nesréčnega človeka! —

V Spitalu (tergu na Koroškem) je živel z družino vréd pred nékimi léti jako izverstni urar K . . . . . ki si je tam po svojem dobrem rokodélstvu ravno takò za svoje potrebe zadosti denarja prisluževal. Ali všla mu je ta sréča, potéu ko se je podal na — prokléto *žganje*. Trésle so se tudi njemu po tem že kmalo roké takò, da si nije mogel nadaljevati véč déla, kér mu je zmanjkala za to potrebna moč : poginil je v kratkem, zapustivši si družino, ki se je le nanj zanašala, v neopisljivem siromaštvu! —

26 dné méseca aprila tega léta so našli v Rocolu pod Kétnaro spadajočo v teržaško okolico oženjenega kméta P . . . . . ko je tam skoraj vas mertev na tléh léžal. Nesli so ga po tem na dom, kjer si je v nékih urah smert storil, zapustivši ženo in otroke v jako siromaškem stanju. Prisiljena je óna bila še le beračiti, da ga daje pokopati. Bil je pa ta kmét délavec pri kamnolomu na podnožju Griže nasproti teržaškega mésta, in si kaj lépega dobička imel, a vendar le za — *žganje* dajal, dokler nije poginil, kakor se je ravno kar oménilo!

To in še mnogo mnogo drugih enakih strašnih prikazni je tédaj nesréčni sád neberzdanih želj in nepremišljenega poprijema mam-

ljivih, nevarnih in jako škodljivih priložnosti, ki se človeku tú in tam véčkrat vrivajo, pa mu pridobitev premoženja ovirajo in branijo, ako se jim on pogumno kakor gré, ne protivi, in jih ne zmaga, če tudi je to vécsi nékaj pretéžko žatò, kér smo mi, žalibog! take narave in slabosti, da najrajši

Ljubimo le nam zabranjeno réc, in želimo nepravo

a vendar mogoče, ako nam je le résna in terdna za to volja, in imamo ozir tudi na konec ali vspeh svojega dejanja, da se nepremiselno kake reči ne poprejmemo, ki nas vtégne v nesréčo in nadlogo pripraviti.

ČLÉNEK VII.

Dobro gospodarstvo.

Kaj je dobro gospodarstvo? — Je porabljanje vsih tacih pripomočkov, ki so ali saj vtégnejo biti, *ako le sami résno hočemo*, pod našo oblastjo, da si ž njimi *pošteno* pridobivamo, bolj ko nam je mogoče, vse, kar nam

služi za vsestranske naše potrebe, ob enem pa, se vé, tudi varčno in umno, ali sploh takošno ravnanje sè svojimi dobički, da ne zabredemo v stisko in zadrego, — da ostanemo tédaj v svojih domačih zadevah neodvisni, to je, *slobodni*, pa ne *sužniki* drugim, kakor so vsi tisti, ki po nemarnosti véč potrošajo ali poizdavajo, kakor jim dohaja, in so ravno po tem prisiljeni obračati se na enega ali na družega izmed svojih bližnjih za kako pomoč, in tudi dolgove délati, katérik plačevanje jim je pa po navadi nemogoče. Kedòr gospodari takò, da so mu stroški višji od dohodkov, se ne ravna tédaj pri onih po tistih, in trosi timvéč svoje dobičke le ne samo za nepotrébne, ampak tudi za jako škodljive rečí, postavimo, za omamljivo ali takò rékoč, strupeno pijačo, in to celò beržko mogoče, kakor da bi mu zasluženi denar v žepu po nékakem prevéč téžil, je, se dobro vé, slab gospodar ali timvéč hud sovražnik pravega gosgodarstva *), nevréden kake si bodi pomoči ali vsmiljenja, ako zabréde po nesré-

---

*) Skazal je sicer svoje sovraštvo do pravega in dobrega gospodarstva gotovo tudi nékdanji župan (!) v V . . . . , ki, sédé pri gòstni mizi ob néki posebni priložnosti v družbi nekatérik znancov, je tam nanagloma vstal, jako razsajal, in pa enemu izmed tih znancov (gospodu) celò nevarno žugal, ko je tisti po

čah, katérih si je sam kriv, v stisko. Kar je mogoče *nekatérim*, je mogoče *vsakemu* (se vé, če se mu kaj posébnega in nepremagljivega ne protivi). Ako se rabijo *isti in enaki* pripomočki, imeli se bodo gotovo tudi isti in enaki naslédkki; le terdne volje je tréba.

Kar se tiče poséбно kméte in sploh délavce, misliti morajo na štiri poglavitne reči, za katére se imajo pripravljati: na mogoče pomanjkanje déla, na kako bolezen, na starost in pa — na smert, katéra pride, se vé, za gotovo prej ali poznej. Skerben in priden délavec bo živel vselej takò, da, naj ga zadéne jedna ali druga nesréča na svétu, je terpenje

dani mu priliki prav mirno opazil, da se marsikedò tudi po tih krajih, namréč okol Tersta ob nedéljah in praznikih rad opije, svoje dobičke nevsmiljeno *le za to* porablja, in si pa družino v nemár pusti; kér po misli oménjenega župana bi se o tem nikakor ne smélo govoriti (!?). Ravno kot tacega sovražnika se je skazal še takò iménovani *podžupan* . . . . ki je na opombo izustjeno po *istem* gospodu ob enaki drugi priložnosti, da vsak kmét in vsak délavec bi po lépem živétju in rédu làhko tudi ob tédnu kako bučico vina spil, ne pa ga po prejemu tédenskega zaslužka piti v saboto zvéčer začel in že v nedéljo zvéčer jenjal, — nanaglo ma posméhovavno in zbadljivo zavernil, da „kaj mu bo pač bučica koristila, kér si ž njo človék komaj gergo omoči? (tédej le *zaporédoma in berž* ko je mogoče, po tem pa *nič* do prihodnje sabote; — pač, lépa misel, lép nauk!).

manj téžavno, ko je le mogoče, zanj in za vse tiste, ki od njega pričakujejo kake pomoči. Ako sicer že délavec, ki je *sam*, to je, *neoženjen*, kadar ga zagrabi kaka bolezen, mu pride pomanjkanje déla, ali ga doséže starost, si ima véliko nadloge in terpenja, potém ko si je brez nobenega ozira na prihodnjost zaporédoma lépe dobičke zapravljjal, koliko véč nesréčnih naslédkov bi si ne mogla pač vendar imeti takošna nespametna zapravljivost tistega, ki ima ženo in otroke, za katére bi imél na vso moč skrbeti, in glédati, da, ko nastopijo zgoraj oménjeni žalostni prigodki, to je: pomanjkanje déla, bolezní, starost in smert, mu tudi žena in otroci, ki so se sicer le na njegovo podporo zanašali, po tem na beraško palico ne pridejo? Kakò si vtégnejo reveži pomagati, kam se obrniti, da po lakoti žrélu smerti ne propadejo? Vse to se pa ovira po dobrem in umnem gospodarenju; tako moč ima v sebi tisto, če ga človék le dobro razumeva in se ga sicer tudi zvésto derží, kakor gré! Vidil bo po tem lãhko vsak, kaj da vtégnejo véljati tù in tam že véčkrat zaslišane beséde: «Ja, ja! gospodariti je lãhko, kadar se ima š čim, kadar se ima zadosti denarja; pa če ga nej, kedò in kakò bo gospodaril? Stavi si kaj na stran, pravijo; kakò se bo, za božjo voljo! celò na

stran stavilo, ako še tega nej zadosti, kar se s trdom dobí» i. t. d. Kaj da je dobro in pravo gospodarstvo, to se je že prej povédalo, ono je namréc v poglavitnem skerb in prizadétev, da se z umno rabo vsih močí, ki so ali saj pa po pravem našem ravnanju bi morale biti pod našo oblastjo, pridobivati si ravno denar ne samo za *vsakdanje*, ampak tudi za *prihodnje* potrebe.

Kar vtégnejo ali so vtégnili storiti drugi, ki so začéli z malim gospodariti, si pa štčasoma po svoji pridnosti zadostnega premoženja napravili, to vtégne si *vsak* storiti, kakor se je sicer že drugod opomnilo. Človék ne potrebuje pa vendar ravno mnogih, predragih in posébnih rečí, da se pošteno preživlja in da dobro shaja, ako si jih noče sicer po vsej sili za neobhodno potrebne imeti in jih zatò tudi iskati brez poprejšnjega dobrega prevdarjanja ali pretéhtanja, ne bi-li mogoče bilo, da se jih rajši znebí, in da takò pri opravi svojih kakih si bodi stroškov rajši kaj od njih odterže, in pa na stran déne? Privaditi se mora tédaj prostovoljne pogrésbe ali prostovoljnega opuščanja vsih takih stvari, ki se mu zdévajo sicer vgodne, in zatò, se vé, tudi vabivne ali timvéč mamljive, so pa predrage, in mu ovirajo zadostno sbajanje z dobičkom. Med ne-

potrebne stvari štejemo tudi, in gotovo po vsej pravici, po vsem svétu jako poljubni *tobák* (duhán), za katérega se mnogo denarja, postavimo, že v naši Avstriji nad 60 milijonov vsako léto *proč verže*, da se vidi pa pred sabo — vzdigujoči se smerdljivi njegov dim *) kot *posében vžiték* (!), kakor se je onidan nék hud púhalec izustil.

Dobrega gospodarstva nas je sicer učil tudi naš Kristus sè znanimi zlatá 'vrédnimi besédami: «Pobirajte mervice (drobtinice), ki so ostale, da se nič ne pozgubí». Kaj da to poménja, vidi vsak. — Znan nam je nék rédno in varčno živeč uradnik, ki se nikakor ne obotavlja skerbno glédati, da se mu celò kako zernce péska brez potrebe ne pozgubí, katérega si on sam z uradno prejetim denar-

---

*) Ravno smrad tacega dima je vbil sicer méseca novembra léta 1843 pisatelju v Splitu prvo ženo Kristino --- zalo, pridno in pobožno Slavjanko, to je, Dubrovčanko! Pa kakò néki to? Čutila se je ona po tadašnjem drugem porodu *nékaj* slabo. Nanagloma poklican iz néke *kavarne*, kjer se je po navadi na vso moč *tobak* pil, pride sè zimskim, po tobaku dišečim plajščem na sebi soldaški médeh *Löbenstein* v izbo, kjer je léžala obrodnica, in približavši se pa postélji jej prinese namesto zdravja le --- *smert!* Šel jej je, zlasti obrodnicam jako škodljivi smrad, tobaka v glavo, zméšal po vsem tisto, in poslal pa kmalo po tem èno na --- drugi svét!

jem kupuje za posipanje na popisani si popir, čeravno mu takošen pések prav malo stroškov prizadéva. On se deržì zvésto in terdno pravila, da «kedòr pri svojem gospodarstvu na *manje* rečí ne gléda, ne gléda tudi na *véče*. Vé se sicer, da dobro gospodarstvo je jako različno od skoparije (*ožurnosti*), ki je ravno takò ostudna in zaveržljiva, kakor je potrata in zapravljivost: dober gospodar déla s koristjo zase in za druge, skopúh (*ožurnik*) in zapravljivec pa délasta *le za druge*, in, se vé, sebi v škodo in nesréčo, čeravno se raduje ta zadnji (*dokler mu gré!*) nad vživanjem svoje *dozdévne* blaženosti po nauku takò imenovanih *epikurejcov* (nékih starodavnih čudnih modrijanov), ki se v poglavitnem glasi takole: «pij, jéj, igraj; saj po smerti nije vesélja;» prvi pa nad glédanjem, štévanjem in varovanjem svojega denarja, katérega si je pravično in krivično na kup spravljal, sicer pa vecidél ali navadno le po pridnem odiranju takih ljudi, katérim je gospodarstvo malo ali celò nič na sercu léžeče. — Kakò da so se pa nékdaj v Terstu, ko je bil ta še *samostalen*, zapravljavci kaznovali, povédalo se je v knjigi: «Opis in zgodovina Tersta in njegove okolice» na 381 strani pod čerko *f*.

ČLÉNEK VIII.

Kakò se človék làhko ogiblje
škodnih dolgov?

Rés važno vprašanje! — Dolgovi so dvojne verste (*sorte*); so namréč taki dolgovi, katére kedò déla, da si jih le za kako pravo potrebo, in korist porabi, sicer vendar v popolnem prevérenju, da jih bo in tudi vtégne ob pravem času izplačevati; ali so pa dolgovi taki, katére déla kak neporédnež zo to, da jih porabi samo za nepotrébne, ali celò škodljive rečí, in katérah tudi ravno zatò po navadi ne izplačuje ne ob vstanovljenem času, ne poznej, kér mu zapravlživost in potrata vas denar požira naj si bo pa zaslužen, ali na pòsodo vzét. Pod *pervo versto* spadajo, na primér, tisti dolgovi, katérah kedò potrebuje za opravo stroškov v kakem počétju (posébnem délu), ki mu obéta kaj lépega in gotovega dobička, ali katére sploh porablja, da si zljajša dognanje kakega dobrega naména, zveršitev kakega dobičkonosnega déla i. t. d.

Kakò razdéjavni in pogubni da pa vtégnajo vendar biti dolgovi *druge verste*, kaže

nam jasno sicer tudi že tisti primér, ki se je oménil pod člénkom V., kolikor zadéva bivše strašne naslédke zapravljalivosti in gerdega ravnjanja tam opomnjene kmétice Marije . . . . in pa gospodičiča J. Sl . . . . . Nепорéden zadolženec je po navadi tudi vélik lažnjivec in ščasoma celò — *lat*; on si stavi v rabo vsako iztuhtano zvijačo, vsako naj si bo še takò ostudno in prepovédano stvar kot njemu slučeči pomoček, da si le denarja pripravi za spolnitev svojih nezmérnih poželenj. — Imél si je pisatelj te knjižice nékdaj tudi gospoda S . . . . . za poglavarja, s katerim se je ob néki posébnih priložnosti pogovarjal o navadi marsikákih uradnikov, délati brezmiselno dolgove, in se vanje zakopavati, mislé si pri tem, da se bo ta gospod v takošni zadévi ž njim vendar po vsem vjemal, kar se tiče potrebe oviranja takošnih dolgov; pa se je prevaril na debélo. «Moj dragi! Kedòr nima dolgov, nima tudi vére (zaúpanja) pri družih», mu je tisti na to nanagloma zavernil. «Jaz se pa zahvaljujem za takošno véro ali zaúpanje» takò se je glasil po tem odgovor. «In vendar je takò!» je na zadnje opazil oménjeni poglavár. Zakaj da je pa on ravno takò govoril, to je pisatelj še le pozneje svédel; zvédel je namréč, kakò napáčno da je ravnal ta gospod, da zadostuje

nékim posébnim termam svoje žene in svojih otròk, ki so ga pripravljali v nevgodno in žalostno stanje, kar se tiče gospodarstva. Pravo zaúpanje more vživati pri drugih pač vendar le tisti, o katérem je znano, da je rédno živeč človék, ki si kak znések v denarjih le za umno rabo na pòsodo jemlje, pa pošteno, rad in ob pravem, to je, ob odločenem času plača; saj ljudém znane takošne lépe làstnosti se denar še celò rado in prijazno ponuja brez kakega si bodi straha, da bi se vtégnil zgubiti. Človék močno zadolžen pade, kakor *prazna vréča (žakelj)*, ki ne more, se vé, po koncu stati, ampak se zverne.

Tak zadolženec se znébì spoštovanja do samega sebe, in véljà za smètljako pri družih—je njih sužnik, in se še ne upa zatò glédati slobodno ljudém v oči. On si zgubì, takò rekoč, glavo, si naklada, kér se nije že od začétka skušnjavi vpiral, dolg za dolgom, če mu je le mogoče, to je, ako mu zvijača v tem zadosti služi, da si úpnikov najde. Na zadnje se ga pa tak obúp lotì, da, kakor se je že véčkrat prigodilo, si celò živénje vzame, kar se pripetuje pa poséбно pri tistih, ki so bili v kakem bolj visokem stanu, in se bojé sramote katére se *le takò* osloboditi védò, *ako* prej po-

polnoma, in takò ne znorijo, da še zmožni po tem niso, se sami sebe vgonobiti (!).

Pa kakò se odvrčajo takošne nesréče, ali kakò se vtégne deržati, takò rekoč, zapert njih izvirek—kakò se ovira nespametno, škodno in pogubno délanje nepotrébnih dolgov? *Kratek* odgovor bi na to vprašanje bil ta—le: «po ravnanju nasprotnem tistemu, ki rodì omenjene nesréče», to je, po razumnem in modrem ravnanju z dobički, katére daja človeku délo in trud, ali s tistimi dobički, katére, kakor se med našim ljudstvom tú in tam navadno reče, nam nosijo *naši žulji*. Sicer nauk zastran tega se vtégne snémati sploh lãhko tudí iz tistih raznih opazk, katére se nahajajo že do tukaj v tej knjižici. Nastanek si imajo pa dolgovi zgoraj oménjene verste, to je, škodni dolgovi, a) pri ljudéh véč ali manj *visocega stanú*, a navadno sicer ob enem vendar tudi bolj puste in prazne glave, kakor vécidel manje premožnosti, po njih neprevdarjenem in brézumnem razsipanju svojega denarja toliko za nepotrébni in razdévajni lišp v obléki, katéra se neprestano z drugo novo preménja med njimi, da se čedalje véč trosi, in pa sploh v *gizdi (lusso)*, kolikor še v marsikatérib drugih preobilnih rečéh, prizadévaje si na vso moč, da se zastran tega jeden družega prekosi, a ob

enem vendar tudi — k svojemu poginu léti; b) pri ljudéh bolj *nizkega stanú* pa, posebno pri délavcih *), ki ne marajo in nočejo védeti, kakò da bi imeli prav za prav porabiti čas svojega počitka, zlasti ob nedéljah in praznikih, sicer manj po trošenju svojih dobičkov za lišp v obléki, katérega si iščejo in preskerbujejo po navadi samo mladenči, kakor timvéč po njih porabi le za preobilne in navadno tudi drage omamljive pijače v kerčmah ali v žganjarijah, katére, kakor se vidi, se postavljajo skoraj le za tiste, ki malo imajo, se komaj preživljajo s pomočjó svojih dobičkov, in so tédaj v stiski sè svojimi družinami vréd, da se pa po tej gerdi razvadi v čedalje véco nodlogo zaganjajo, v nesréčne dolgove zabajajo in na zadnje popolnoma osiromašijo. Vanje se spravljajo, se vé, zlasti ob nedéljah in praznikih, ko da bi rés ne mogli časa tih svétih dnevov kot časa počitka drugače doprinašati, in ko da bi jim dajalo néko obiskovanje cérkev po nékakem navlašnjo oblast ali pravico do

---

*) Na Angležkem se je naložil tudi délavcem nék posében davek: ko so se oni zastran tega pri dotičnem ministru pritoževali, jim je tisti na to zavernil, da ta davek nije nič v primérljeju s tistim, katérega si *oni sami* po nezmérnem vžitku pijač nakladajo. Čista résnica!

potlejšnega žlempanja, opijančevanja, in zaprave svojih ob tédnu kervavo zasluženih soldov. Ako so se v mladih létih po skerbí staršev, katérim gré ojstra dolžnost do nje, v šoli branja naučili, kakor se spodobi, naj si rajši pripravijo in berò kako lépo in dobro knjigo, kak lép in dober časnik. To, in pa predpoldanja in popoldanja služba božja v cérkvi, verh tega tudi kako malo domače opravilo in kako šétanje ali sprehajanje, sicer z ogibom kerčem ali žganjarij (vino naj se pije le domá z družino) bo dajalo dovolj priložnosti, da se čas krati brez iskanja drugih ne samo nepotrébnih, ampak véč ali manj škodnih rečí. Kar se tiče pa véselic, mi nismo in nočemo tudi biti njih pravi sovražniki; saj véselice so bile takò ali takò povsod v šegi od nékdaj, in bodo bile dokler bo svét stal; one naj bodo pa nedolžne, neškodne, in ne predrage (postavimo *plési*, pa — brez potrate).

Vse to, in pa splošna ojstra zmérnost, to je, prostovoljna pogrésba ali prostovoljno opuščanje marsikatérij, sicer vgodnih in našim navadnim željam prilizljivih, a vendar nepotrébnih in škodnih rečí, tédaj njih skerbno ogibanje, in zadovoljnost le s poglavitnimi in neobhodno potrebnimi, ima si za važen naslédek pomanjšanje stroškov, in po tem naravino

tudi prihrambo kakega znéska v denarjih za pomoč v marsikatéri nesréči, ki bi se primé- rila kakor si bodi, in še za kaj družega, tedaj zažéljeno premožnost, ki se vtégne pa po ma- lem čedalje bolj povéčati in ražširiti, ako se razumno to v prid déva, kar se je prihranilo, to je, takò imenovani *preséžek* po izgledu ti- stih, ki so z malim začéli, pa se ščasoma po dobrem gospodarenju do znamenite ali saj za- dostne premožnosti povzdignili; kakor sicer tudi po tem, kar se bo še pozneje v tej za- dévi oménilo.

Takò se réši tédaj zgoraj postavljeno vprašanje — takò se krépkò odvracajo škodni dolgovi, in s tim pa, se vé, tudi vélike no- sréče, ki bi se prikazovale kot žalosten njih naslédek!

ČLÉNEK IX.

Hranilnice in pomočna družtva.

Vsak denar, ki se je po skerbí tistega človeka, katéri si ga je pošteno pridobil, pa- metno prihranil, in se prikazuje tédaj kot

čist dobiček ali preséžek, mora *njemu* nositi drug denar, in ne smé toraj ostati, kakor so navadno réče, *mertev*. To je pa mogoče *pervič* takò, da ta človek s pomočjò tega denarja prevzame ali počne kako dobičkonosno délo, za katérega zveršitev potrebuje marsičega: raznih priprav, délavcev i. t. d.; *drugič* tudi takò, da ga daja kakemu poštenemu človeku na pòsodo, ali ga pa še drugače nalaga za ustanovljene primérne obresti ali odstotke (*interese*), ki so mu po tem dobiček, s katerim si naprej pomaga; in *trétjič* še takò, da ga vloži v denarnico enega ali družega društva tú ali tam nalaš za to osnovanega, da prejme takošne, po navadi tudi prav majhne vloške, da si ž njimi napravi glavnico (*kapital*) po zavarovanem posojevanju za obresti ali odstotke v korist udomi društva, in da pa tistim primérno pomaga, berž ko jih *po nedolžnem* jedna ali druga nesréča in nadloga zadéne, in to sicer takò, kakor je ustanovljeno v dotičnih takò iménovanih *štatutih* (pravilih) istega društva.

Tiste denarnice, ki so *za to* postavljene, da se vlaga vanje denar v véčih ali tudi manjih znéskib, kakor se enemu ali drugemu poljubi, za obresti (za odstotke), in sicer z

naménom, da te obresti za nekaj lét v njej ostanejo, se po tem vsako léto tam vložku pridružijo, in se pa, kakor se réče, takò *kapitalizirajo*, to je, *prejšnji* vloženi znések kot glavnicó pomnožujejo, se kličejo *hranilnice* (*casse di risparmio*). Takošne denarnice so jako važne, in pa koristne poséбно za délavce, dékle in otroke. V njih se vložki takò povišajo, da po pretéku nékih lét si dobé tisti kaj lépega denarja, in so precej previdjeni, kadar so v potrebi. Takò, na primér, postane v *teržaški* hranilnici kak si bodi vložek v osemnajstih létih še *enkrat toliko velik* (ako je kedò vložil, postavimo, 40 goldinarjev, dobí po pretéku osemnajstih lét 80 goldinarjev, i. t. d.); če pa tudi takrat ga ne potégne, bo rasel, se vé, še v čedalje véčem mérilu naprej. Sicer pri *teržaški* hranilnici so odmérjeni *le štiri od sto* za vsako léto, a v nékih drugih véč, na primér, v zagrebški na Hervaškem, in v graški na Stajarskem: zatò se pa pomnožuje tam naravno tudi vsak vložek bolj hitro, kakor v *teržaški*.

Kakò in pa s kakim vspéhom da je ravnala néka verla Angležkinja, namréč gospà Priscila Wakefield zastran osnove nékega posébnega društva, povédalo se je že v drugi

slovenski knjigi (to je, v knjigi «Pod Lipo»). Osnovala je pa ona to društvo léta 1797, tédaj pred 75 léti, nabiravši s poséбно pridnostjo in prizadétvijo pri délavcih in tergovskih pomočnikih vsake verste *male znéske* kot vložke, iz katérih se je izcimilo pa dozdej že véč milijonov *šterlingov* (*šterling* je angležk denar, in veljá skoraj desét naših goldinarjev), ki se rabijo zatò, da se ž njimi zdatno in za dosti pomaga vsakemu izmed neštevilnih udov neizmérno vélicegega, po njej z vso modrostjo osnovanega društva, kadar— in kakorkoli pride po nedolžnem ob délo ali pa še drugače v kako nesréčo in stisko, čeravno njegov vložek je morda le majhen. Sicer glavnica (*kapital*) se čedalje bolj pomnožuje tudi po nje nalaganju na obrésti v korist družnikom.

Léta 1865 se je ustanovilo tudi v Terstu néko precej važno društvo pod naslovom: «Associazione di mutuo soccorso per ammalati», to je, po našem: »Društvo za vzajemno pomoč odménjeno bolnikom«. Vsak ud plačuje za vstopnino *jeden goldinar in 60 soldov*, in po tem naprej vsako léto 6 goldinarjev, ali 50 soldov vsak mésec, dobí pa, če obolí, vsakdan 70 soldov, dokler ne ozdravi; ako vmré, dobí njegova družina ali dotični

njegov naslédnik (*vérb*) 25 goldinarjev za pomoč pri opravi stroškov, katére prizadéva pokopanje.

To družtvo napréduje lépo, in pa njegova glavnicà je dozďaj še precej znamenita.

Léta 1869 se je napravilo v istem méstu še néko drugo družtvo pod naslovom: «Società operaia triestina con mutuo soccorso-cooperatrice», to je, v našem jeziku: «Družtvo teržaških délavcev za vzajemno pomoč med njimi». Vsak ud plačuje za vstopnino *jeden goldinar*, in pa po tem vsak téden 25 soldov; zatò ima po sprejétku v družbo med nékimi drugimi tudi to pravico, da dobí in porabi časnike in knjige, katére izdava družtvo v podúk in kratek čas svojim udom, in, če obolí, je médehan na njegove stroške, ali timvéč na stroške drugih njegovih udov, in pa sicer od časa pretéklih 26 tédnov naprej, dokler traja bolezen, dobí še medižije zastonj in *jeden goldinar* za vsakdanjo pomoč, ako si nima bolezen morda izvirek v kaki neporédnosti in sploh v kakem gerdem obnašanju; ob času pomanjkanja déla, ali če ga zadéne kaka domača nadloga, dobí na pòsodo 10 goldinarjev, in po njegovi smérti se plačuje za pogréb 20 goldinarjev.

Korist tega društva je, kakor se vidi, zadosti važna in vélika, pa néki tudi lépò napréduje.

Ob začétku istega léta, namréč léta 1869, se je napravilo tudi v teržaški okolici, in pa prav za prav v *Verdéli* néko društvo pod naslovom : «Perva verdélska bratovščina» s predsédnikom in 12 odborniki, katéri preglédujejo račun vsak trétji mésec. Namén mu je pripomaganje k opravi stroškov za *pogréb* jednega ali družega izmed njegovih udov, in pa udov družine tistih, in to sicer po petih razrédih, namréč :

za pogréb otroka do njegove dobe osmega léta 1š gold.; za pogréb fantiča in dekléta od dobe osmega léta naprej, za pogréb udovca in udove 2š goldinarjev ; in za pogréb gospodarja in gospodinje pa 3š goldinarjev, *ako* si nije sicer jeden ali drugi smert *po nerédnosti* in sploh *po gerdem živétju* sam pripravil.

Vsak ud plačuje za vstopnino *jeden goldinar in 60 soldov*, po tem pa vsak téden *desét soldov*. Sliši se, da si ima to društvo dozdej sréčen vspéh in naprédek. Véliko skerb, da se dobro in terdno na nogah vzderží, imajo pa poséбно Bareto, Andrej in Josip Godina na Verdéli.

Tudi v Ljubljani se je te dni ustanovilo, kakor smo brali v *Slovenskem Narodu*, «délavsko podporno društvo». Vsak ud plačuje 10 soldov na téden, in dobí, kadar ne more délati, vsak téden 5 goldinarjev, kadar je bolán pa, zdravilo *zastonj*. Nobeno društvo ne podéluje dozdej toliko dobrega svojim udom, kakor to, po tem, kar vémo dozdej zastran družih.

Takò si tédaj vtégne varčen in pamenten gospodar lépò pomagati s preséžki svojih dobičkov, medtím ko rabi neporednež tiste le — sebi in svoji družini v pogubo!

ČLENEK X.

Društva zmérnosti.

Zmérnost je tista lépa čednost ali krépost, po kateri se človék skerbno ogiblje toliko tega, kar bi mu prevéč, kolikor tega, kar bi mu tudi premalo bilo, deržé se tédaj le *srédnje poti* v vsaki reči. Takò, postavimo, je, kakor se je sicer že v V. člénku réklo, za-

pravljivost ravno takò škodna in zategadél za-
 veržljiva, kakor je skoraj njej po vsem na-
 sprotna *skoparija* (*ožurnost*). Popolno opuščanje
 véselic, katére bi néki čudni modrijani radi
 vse zaterte imeli, bilo bi ravno takò hvale
 nevrédno, kakor bi je takrat bila njih naprava
 in vživanje, ko bi se slabo vpravavale in se
 zanje prevéč denarja trosilo — v škodo go-
 spodarstvu in zdravju! To bi véljalo sicer
 tudi zastran vžitka močnih pijač, postavimo,
vina med odraščeniimi i. t. d. — Réče se za-
 stran tega, da je *pregnana*, *prenapéta* ali *čez-
 mérna* ena in druga izmed oménjenih dvéh
 reči, ki ste si nasprotne, to je, kar je *prevéč*
 in kar je *premalo*: kar je v srédi med njima,
 je pa — *zmérnost*, katéri pravijo néki národ-
 je, in to po vsej pravici, «zlata srédnja césta».
 Pri nas Slovencih je v tem poménku nava-
 den, pa gotovo tudi priméren in lép pregovor :
 «V srédi, v zlati sklédi». Ravnaje zvésto
 po tej čédnosti ali kréposti si vtégne človék
 berzdati in krotiti sicer tudi prenapéta ali pre-
 daleč ségajoča požélenja, katérih spolnitev bi
 ga zvodila le na napačne poti — v nevarnost,
 škodo in pogín.

Med takošna požélenja šteje se kot néka
 posébná človéška napaka tudi gerdo in ostudno
 hrepénenje po *nezmérnem* vžitku razdójavnih

omamljivih pijač med prostim ljudstvom, ki zahaja po tem v čedalje večje stiske in nadloge, ko da bi si jih že takò ne imelo. Pod štévilu tih nesréčnih pijač spada pa poséбно lista, katéri se pravi pri nas *žganje*, pri Serbo-Ilircih *parakija*, pri Poljakih in Rusih *vodka*. Kaj da rodí *čezmérno* vživanje takošnih pijač, to se vidi tudi v našem Terstu, zlasti vsako nedéljo, vsak praznik in vsak ponedeljek. Sicer pa tudi časniki objavljajo vsak dan mnogo ger-dih in ostudnih reči zastran tega, čeravno njih vredniki védò le kak majhen dél žalostnih naslédkov raznih nerédnosti po pijančevanju. Dane so po vsej pravici v nékih deržavah, na primér, v Švédiji, kazenske postave soper splošno pijančevanje; a dane bi morale biti vendar tudi povsod, kjer se ljudstvo takò neporédno zagreša. Zarad strašne škodljivosti te napake prizadéval si je že sicer zdavnej marsikatéri, za blagor človéštva jako vnét moder in razumen možák, da se nevarni in pogubni rabi poséбно žganja na vse kriplje vpira. V ta namén osnovala so se ščasoma tú in tam nalašnja društva, namréč takò iménovana «društva zmérnosti», in sicer večidél v séverni Ameriki, in pa na Angležkem, poséбно na ondešnjem otoku, ki se kliče Irlandija. Vsi tísti, ki pristopijo kot udje enemu ali drugemu tih družtev, mo-

rajo si slovésno med sabo obljubiti, da se bodo zderževali vživanja tih pijač v prihodnje po vsem, ali saj čezmérnega.

Med možaki poslavivšimi se dozdej v tej zadévi je znan poséбно Pater Mathew (izgovarjajte *Mètjú*), Frančiškan, rojen léta 1789 v Korku na Irlandskem, človék lépe postave, pa tudi vabljive in vnémavne zgovornosti, splošno spoštovan pri svojih domorodcih. Jemávši si v prevdarek véliko revščino, v kateró je ljudstvo bolj nizkega stanú zlasti po vživanju žganja v iménovani dežéli zahajalo, sklénil je ustanoviti v Jorku néko družtvo pod angležkim naslovom: «Total abstinence-society» (kar se izgovarja : *Totèl èbstinèns sosajiti*), to je: «Popolno družtvo zmérnosti». To se je prigodilo pa léta 1837. Do léta 1842 je spravil v to družtvo po goréčem svojem prizadétju že nič manj ko *pet miljonov* ljudi kot njegovih udov. Ta prikazen je pa timvéč važna, kér protivilo se mu je mnogo mnogo téžav, katére je on po neizrèkljivem trudu vendar na zadnje sréčno premogel, namréč poséбно že jako vkoreninjena, in ravno zatò, kakor bi se mislilo, téžko pokončljiva razvada ljudstva na Irlandskem zastran vživanja oménjenega strupa (žganja, se vé); nezadovoljnost in vpornost tistih, ki so po žganjarenju in po prodaji s

stim dobitega pridélka za vsestransko škodo ljudstva čedalje bolj bogateli, in zatò naravno tudi žéleli, da bi staro zlo — sicer *njim* le zlatò! — še vedno naprej trajalo (celò njegova žlahta se je na véliko s tim pečala, in si véčidél ravno lakò dobrostanje in bogatijo osnovala, kar pa tega verlega aposteljna zmérnosti nije nikakor branilo, da tudi njej škodi, in napréduje v prizadévnem doganjanju svojega vélikanskega, vse hvale vrédnega naména). Se vé sicer, da celò tudi vladi nije bila takošna prenarédba ali spremémba všéčna; kér jej je po odterganju vélikih davkov, ki so se od močnih pijač plačevali, jako škodila. Pač zavzétno ali čudno se mora vendar zdévati, da se nije pri vsem tem izcimila kaka strašna vstaja (*revolucija*). Ovirati jo je védel Pater Mathew poséбно z véliko svojo močjó, katéro je on po svoji lépi, goréči, očaravni in prepričajoči zgovornosti na ljudstvo imél, ki se mu je pa ravno po tem rado vdalo. Réd, pridnost, čédnost in mir z vsimi, domač blagor in druge enako dobre rečí bi morale, kakar je on z goréčostjo zagotavljal, prinašati ljudém tréznost in zderžnost.

Mnogo tisoč oséb je od vsih krajev k njemu prav vrélo, da se dajo po njem spreoberniti. Dobivali so pa od njega nalaš pri-

pravljeno takò iménovano «medaljo», namréc-
 nék okrogel kòs kositra, na katérem je z malo
 besédami zaznamljena obljuba, da se bode vsak
 nje poséstnik zderževal močnih in omam-
 ljivih pijač, in sicer tudi drugim to svè-
 toval.

Pravili so tej medalji v angležkem «pled-
 ge», kar se izgovarja skoraj *plèdč*, in poménja
 pa prav za prav *zastava* na svojo besédo, to
 je, na svojo obljubo zastran zmérnosti ali tréz-
 nosti, katéri se je kedò podvergel po slovés-
 nem vstopu v takošno družtvo.

Ali bi ne bilo morda dobro, ako bi se
 tudi pri nas nékaj takega napravilo? Saj vté-
 gnila bi se gotovo po tem odpraviti gerda
 strast in razvada, délati *le* za kerčmarje, za
 pridélovalce, in za prodajalce ostrupnega in
 pogubnega žganja, ne pa rajši za svojo in svoje
 družine korist? — Sicer slišali smo pred né-
 kolikimi méseci, da je nék gospod, rojak ter-
 žaške okolice, na to stvar že *mislil*; ali bi pa
 to misel tudi làhko in sréčno izpéljal, mi dvo-
 mimo, čeravno želí to gotovo vsak za dobre
 in koristne reči iskreno vnét človék.

ČLÉNEK XI.

Nékaj o takò iménovanem «kominizmu» in «socijalizmu».

Pomišljevavši na živo résnico in ob enem sicer tudi na jako žalostno prikazen, da je na svétu premoženje med ljudmi pač preneenako razdéljeno; da namréč nekateri ga imajo zavzétno malo ali nič, drugi pa zavzétno dosti; da je tédaj med bogastvom in med siromaštvom néko poséбно in očitno nasprotje, ali da si stojita jako prenarazno eno od drugoga; da se vidi na eni strani véliko stradanje, a na drugi vélika bogatija; da um, ki iznajde eno ali drugo dobro in koristno réč, in roka, ki to izpéljuje, morasta biti pomoček ali po nékakem orodje le bogatinom, ali *kapitalistom* (poséstnikom vélikih glavnic) zatò, da si po tem moč v denarjih čedalje bolj ojačijo in širijo ljudstvu nižjega stanú večidél v škodo, in pa čutivši nék, sicer tudi nikakor ne prazen strah, da bi se vtégnilo to zlo v prihodnje še bolj razvijati, in tédaj še slabšo podobo ná-se jemati, — poprijeli so se dozdej

že marsikatéri možjé réšitvi važnega prašanja, ne bi—li bilo vendar mogoče, da se za splošno zadovoljnost ljudi, zlasti pa rokodélcev razne verste, vse to poravnà, in kakò?

Storila se je zastran tega prva skušnja poséбно na Angležkem in na Francozkem, kjer se je pa tudi oménjeno zlo najbolj čutilo. Na vso moč govorilo in pisalo se je tam o nékem «komunizmu» in «socijalizmu», kar poménja v našem jeziku prav za prav «skupni vžitek imetka ali premoženja» méd ljudmi brez kakega razločka; morala bi namréč po tem jenjati za *posamezne* osebe làstnina kakih si bodi stvarí tega svétà, kakor se zdaj vidi, in postati tédaj v prihodnje takò skupna, da jih posédujejo in vživajo *vsí* enako skup v véliki družbi, razdéljeni sicer v véč manjih družeb po svétu; šla bi pa vendar *vsakemu* dolžnost délati *po svojih močéh*, naj si bo sè životom, ali z denarjem, to je, s kapitali (z glavniciami) in se vé tudi pravica do slobodnega vžitka sadú tacega déla *po svoji potrebi*. Nehati bi morala sicer po tem vsaka višja-oblastnija, ki bi se vtégnila v to stvar vtikati, ali ovirati splošno slobodnost in enakost méd ljudmi. Pervak v tej zadévi je bil na Angležkem nékoliko časa do léta 1812 nék *Robert*

Owen (izgovarjajte *On*), na Francozkem sta bila pa *Karel Fourier*, ki je tam živel od léta 1760, in *Babaef*, francozk puntar.

Po ménenju Fouriera razdéljevati bi se morali ljudjé v skupine ali takò íménovane «falange» (pa ravno to bi tiste manje družbe bile, o katérikh se je zgoraj nékaj cerhnilo): vsaka izmed tih skupin bi obségala okol 1800 duš, in si imela za poglavarje vsako léto volilne starašine. Po napravi Baboefa pa deržavšega se terdno glavnega vodila, «da cilj vsake vélike družbe mora biti blagor in sréča *vsih*», se je léta 1796 oznanilo v Parizu to—le: «Narava (*natora*) je dala vsakemu človeku enako pravico do vživanja vsih rečí na svétu, in bramba enakosti med vsimi ljudmí, katéro napadajo tolikokrat hudobneži in močnejši, je cilj družbe. Nihče ne smé se déla ogibati, sicer bi se pregréšil. Déla in vžitki morajo biti pa *skupni*. V nobeni pravi družbi ne smé biti ne bogastva, ne siromaštva. Bogatinci, ki ne mislé se odréči prevéče bogatije v korist potrebnežev, so sovražniki ljudstva. Nihče ne smé po nakupčanju bogastva jemati drugim pravice do podúka potrebnega za [njih sréčo; podúk mora biti pa skupen.

Spodlételo se je sicer tim gospodom in njih naslédnikom vse, kar so počéli zastran

tega, déloma po zmanjkanju potrebnih pripomočkov (*kapitalov*), déloma po prenapetosti njih skušenj in naprav, in déloma tudi po vporosti od raznih strani, ki jim je délo ovirala; a pozgubilo se vendar nije še vse; še gré ta stvar naprej, čeravno nékaj drugače, in kakor se dozdéva, tudi boljše; déla se namréč pod iménonom: «internacijonale» (*mednàrodovo*), in misel je splošna, da se bodo ščasoma vendar razmére med kapitalisti in med rokodélci v korist tim zadnjim dobro in sréčno *poravnale. Bog daj, da bi se! Sicer nékaj o tej zadévi se je že čerhnilo na koncu člénka II.

CLÉNEK XII.

S k e r b z a z d r a v j e.

Da se vtégne kak človek lotiti enega ali druzega déla, in si takò to pridobivati, kar mu služi, da se pošteno preživlja, tréba mu je, kakor se že sploh vé, najprej zadostnega

zdravja. To je tédaj poglavitna stvar, za kateró mora on poséбно skerbeti. Sliši se sicer med prostim ljudstvom véčkrat, da vsaka skerb nam je zastran tega zastonj, kér jemati in pa prenašati je néki tréba radovoljno in *brez poskušnje* kakega pripomočka vse to, kar nam prihaja, kakor se navadno opazuje, le — *po božji volji* (ko da ne bi nam Bog bil samo podéljevalec neizmérnih dobrot, ampak po nékakem timvéč tudi pravi sovražnik, celò tudi tistem izmed nas, ki živé lépò in rédno, so pa vendar, se vé, podverženi boleznim ravno takò, kakor neporedneži in hudobni ljudé!) To so pač prečudne, in prenapečne misli! Ali se morda ne pripelí premnogokrat, da si človék *sam* po svoji nemarnosti ali sploh po svojem nerédnem živétju zdravje spodkopuje in zatira? Je—li néki tudi to po božji volji? Mi mislimo, da nije, ampak da po volji je le tistega, ki si škodi takò, kakor smo kar oménili, in pa sicer tudi z opuščanjem pravočasne skerbí, kateró zahtéva bolezen, tédaj rabe lékov pripravnih za nje odpravo in pa spoznanih za takošne po razumu, katérega nam je Bog dal za naše dobro.

Človék je živeče bitje, katérega život (télò) je redno vravnano, namréc preskerbljeno

s takimi udi ali déli (*organi*), da si vtégne ž njih pomočjò lãhko zveršiti na svétu tisto nalogo, katéra mu gré po najvišji volji stvarnika vsih rečí. Da se mu pa to vendar obnése, morajo se ti udje (telésni déli) nahajati v takošnem stanju, da vsak izmed njih opravlja slobodno, in toraj brez zapréke, kar mu je odločno. To stanje iménujemo *zdravje*, njemu nasprotno stanje pa *bolezen*, ki izvira tédaj iz slabosti enega ali druzega izmed naših telésnih udov.

Bolezni se délijo v bolezní *zunanje*, in *notranje*. One, postavimo, rane, kòžice, rubád i. t. d., se vidijo in čutijo, tiste pa se le čutijo. Nekatére izmed njih, naj si bodo pa zunanje ali notranje, morejo oskerbovati le rédni *médehi* (beséda «médeh» iz latinskega «*medicus*», je bolja od beséde zdaj takò imenovane «zdravnik», kér pač tisti, ki je poklican na pomoč, da zapiše kaj za bolnika, *si prizadéva* le za njegovo ozdravljanje, ga *kurira*, médehà ali po našem *oskerbuje*, pa ga vendar, žalibog! vsélej ne *ozdravi*), če so bolj zaplétene, in se zatò tudi téžko poznava, akoravno se véčkrat tudi takim médehom spodléti (oni, kakor je ob posébní priložnosti nék teržašk okoličan skoraj prav pametno opazil, «vganjevajo in vganjevajo, a je vendar ne vgonejo»!); sicer pa oskerbovati jih

morejo tudi bolniki sami, ali pa njih ljudje (njegovci) z navadnimi in sploh že dobro poznanimi léki. Med boleznimi oménjene zadnje verste se štéjejo, na primér, tú zdolej v abecednem rédu zaznamnjene kot bolj važne in bolj navadne, ki vtégnejo postajati sicer čedalje več nadležne in celò tudi jako nevarne, ako se jim bolnik precej od začetke in sploh še ob pravem času ne vpira (pristaviše *ljudstvu v podúk in porabo* na podlogi drugih knjig ob enem tudi omémba uzrokov, iz katerih izvirajo, in pa lékov porabljivih za njih odpravo); te so namreč:

Driskalica glejte *Hitrica* (bolj najprej).

Gerla vnétje. Ta bolezen izvira poséбно iz prenagle preméne vremén, po naglem prestopu iz gorcega v merzlo, ali pa narobe. Kot dober lék, če nije véliko ali močno, služi mlačna pijača, poséбно *zlezov čaj* (lat. *althaea*) z enim lotom *mane*, ki se raztopi v vročem čaju; sicer pa, to je, ako je bolečina véča ali jačja, rabiti se morajo obvéze ali zavrtnice s kašo (z močnikom) iz lanenega sémena, a vendar ne prevročo. Ako se prenevarna zdéva, naj se pokliče berž médeb.

Glavoból. Navadni uzrok je temu pokvarjenje želodca po kaki slabi ali nezdravi

pijači in jedí, náhod ali prepíh, in siljenje kerví iz dolenjih krajev života proti glavi, postavimo, kadar se kedò, zlasti kot na lãhko obléčen, in pa ob enem pregorák, na kak merzel kamen vséde. Sploh je sicer vendar njega pravi uzrok — *neznán*. Léki za odpravo te bolezni bi po nasvétu rajncega Hufelanda, ki je spisal po gerškem «Makrobijotika» iménovano, zarad njene posébné važnosti dozdej že v vse bolj omikane jezike, tudi v slovenski, prestavljeno némško knjigo zapopadajočo nauk, kakò da se daja človéško življenje podaljšati, ti—le bili: merzli okladkí (ovézki) z vodo, sè snégom in tudi z octom; — postavljanje testá iz gorčične moke (*farina di senape*) na zatilnik in na méče ali litke (nog); — dobro kopanje nog (v vodi tudi zméšani z nékolikim pepélom); — položevanje polovice lemona ali citrone na vsak *senec* (po hervažkem *slépo okò*, to je, na lévo in na désno stran glave); — obvézanje čéla s lãnko ruto napolnjeno sé stolčenimi presnimi (*frišnimi*) breskvinimi kostmí; — zjutrajšnje popivanje zeléne tékočine, zvéčer takò napravljene, da se nékaj sirove kave (*kofeta*) dobre v prah stolče, en lot nje pa z osmimi loti vréle vode polije in pustí po tem čez noč, da se ščisti» (pije se sicer na téšče). — Kadar izvira gla—

voból iz pokvarjenega želodeca, pomaga večkrat tudi črna kava z lemonom brez sladkorja. Včasih si ima sicer vzrok glavoból v nesnagi na glavi; takrat pomaga česanje z gostim glavnikom, da se takò ta nesnaga iz kože, in pa bolečina iz glave spravi.

Gliste. Te se rédijo navadno po vživanju sadja, močnih, poséбно premástnih jedíl, in pa sládcic. Moriti je mogoče gliste po rabi dristlje (*klistirja*) z merzlo vodo, ali s pelinovim izléčkom (sokom). Pàhne jih pa iz črev lék napravljen iz enega lota razmete ali razdrobljene *kozlekove korénine* (*špajke*, lat. *valeriana*), in iz dvéh lotov razmetega *glistnika* (*glistne podlesnice*, lat. *aspidium filix mas*), katérima se priméša toliko sterdú, da postane močic. Tega močica naj se daje bolniku ena žličica vsakdan. Tudi raba pocukranega glistnika, ali pa sè sterdom zméšanega čaja iz pòprove mete se odpravijo gliste. Sicer za otroke, katérim je téžko naravnost dati kaj neprijetnega, se kupujejo v lékarnicah néke sladčice, v katérik se nahaja zméšan tudi priméren lék soper gliste, in katéro oni v takošni obliki rajše jemljejo, se vé, takò po nékakem premotjeni ali prevarjeni.

Gripa (*hripa*). To je po nékakem *kugasta* ali *epidemična* bolezen, napada namréc,

zlasti po néki škodljivi posébnosti zraka (*lufta*) navadno véč ljudi ob istem času, in je prav za prav posében náhod ali *katár* v družbiz merzlico; ona se prikazuje v persih, in jako nadléguje. Za odpravo te bolezni véljá to, kar se bode réklo zastran *premrazka*. Hrana bolniku naj bo zlasti kuhano ali péčeno sadje, in pije naj le merzlo vodo; sploh tréba je pri njej ojstre zmérnosti v jédi, in skerbí za oviro preblajanja, da se ona ne pomnožuje in po tem jako nevarna postaja.

Griža. To je néka bolezen črév, po katéri tista ne izpàhajo navadnega blata (govna), ampak druge rečí, poséбно kervave tékočine. Ona izvira večídel iz vživanja nezrélega sadja, in pokvarjenega piva (ola), pa tudi iz nagle premémbe vremén, kar se pripetuje poséбно konec polétja in ob začétku jeseni, ko prihajajo *merzle* nočí za *vročimi* dnévi. Ker je pa ta bolezen jako nevarna, tréba je tudi pravočasnega posvétovanja s kakim dobrim médéhom, da se jej v okom pride, kolikor je le mogoče. Sicer pomagati vtégne navadno rajževi ali tudi jéčmenovi zliz (juha gosta iz rajža ali ječmena); popivanje mlačne vode, v katéri se je skuhalo nékaj *barovnic* («černih jagod»); kakor sicer dalej tudi klistiranje z

ovrétkom (*dekoktom*) iz lanenega sémena zméšanega z enim rumenjacom in s polovico žlice razmočenega skroba (po nemškem «štirke»). Dobro je še sicer jemanje ovrétka iz enega kvinteljna *kolombove korénine* v pol bučici vode vsako uro po dvé navadni žlici; kakor néki tudi položenje morske gòbe pomočene v gorkem mléku na ritnik. Za jedilo naj bolniku služi dobro skuhan *rajž*, *sago*, in sploh kaka zlezasta hrana. Zlajšanje te bolezni pripravlja sicer poséбно mirno léžanje na postélji, in pa opuščanje, kolikor je le mogoče, pijače, če je bolnik tudi žejen.

Hemorojde glejte *Zlata žila* (bolj naprej).

Hitrica ali *driskalica*. Ta se izcimi véckrat po *hemorojdah*, kakor se *bo* sicer že oménilo, navadno pa po prehlajanju, zlasti dolednjega života; po vžitku nezdravih, na primér, premàstnih jedíl, in tudi, se vé, nezdrave pijače (premladega bélega, ali tudi sploh slabega vina, birse i. t. d.). Kar zadéva *pervo*, to je nastajajočo po *hemorojdah*, réklo se *bo* že, da je ona po navadi zdrava, in da se ne smé prehitro vstavljati, zastran drugih dvéh je tréba pa skerbeti, da se odpravijo berž ko je le mogoče, sicer vtégnile bi nevarne posta-

jati. Ako prihaja hitrica iz premrazenja ali prehlajenja, deržati si moramo život, poséбно pa noge, v bolj gorki obléki, sicer pa tudi priméren lék porabljati — vžitek mlačnega ječmenovega ali rajževega čaja (gòste ječmenove ali rajževe juhe — *župe*)¹, preménjavno s popivanjem čaja iz lipavega ali bèzgovega cvétja. Ako se vléče hitrica prevéč na dolgo, in bolnika ob moč pripravlja, naj se skuha en kvintelj, to je, četerti dél enega lota takò iménovane «kolombove korénike» v bučici vode in naj se osladí pa s koščkom sladkorja, vélikim kakor je oreh, in verh tega dobro oguljenim (*oribanim*) s pomorančo; to se povživa skoraj vsaki dvé uri po malih obrokih ali délih v dvéh dnevih. — Véliko in poséбно moč za to ima tudi ta-le, po dr. Ferrariju v Terstu nékemu bolniku zapisani lék: «osem zernec» ali «granov» praha iménovanega *dover*, zméšanega z eno dramo, to je, z enim kvinteljnóm bélega sladkorja, in pa razdéljenega v dvanajst délov (*talov*), katérik se povžije v malo vodi *vsako uro jeden*. Ako je tréba, se ponoví, se vé.

Kašelj, katéremu dajajo pa teržaški okoličani navadno, čeravno napečno imé «pošást». Ta bolezen se razdéluje v kašelj *suh* in *moker*.

Pervi nastaja posébnó ob zimi, je spremljan po persnih bodljejih, in naznanuje notranje terdine (*tuberkule*), to je, majhne zatekline v pljučih, drugi je spremljan pa po žlezastem izmetu (pljuvanju zliza, in izvira vécidél iz naduhe ali pa iz prejšnjega vnétja v persih in iz premrazenja — posébnó ob spomladi in jéseni. Tréba je toliko zastran enega, kolikor zastran druzega, da se bolnik natànčno varuje kislih, màstnih, jako slanih in téžkih jedíl, močne in merzle pijače. Sicer mogoče je zdraviti *suhi* kašelj tudi takò-le: naj se polijejo pšenični otrobi z vrélo vodo, čez nékaj časa pa naj se ocedí zlečik, in naj se priméša kandiranega skodkorja (*kandicukra*) in lemonovih luščin. Ta zmés naj se po tem véckrat pije. Oméhčá se sicer takošen kašelj še takò, da se v-se vléče sopár vroče vode. *Pizzarello* v Terstu nasproti Pošte ima sicer zatò nalaš pripravljene, po italijanski takò iménovane «cidéle» z gumo, ki k temu gotovo še bolj pripomagajo.

Ob zimi léta 1871 se je bil pri starem kmétu J. M. *Puriču* v Kadinu (sélcu teržaške okolice) izcimil nék takò hud kašelj, da je bil ta človék celò v véliki nevarnosti. Pa kakò si ga je vendar sréčno odpravil? Spil je v

véčer, ko se je vlégel, en kozarec (*glaz*) gorcega mléka, v katéro je déjal préj eno žlico méda, in za néke dni povžíval še nékaj «*ci-dél*» ječmenovega sladkorja (*zucchero di orzo*). Po tem je ozdravil, hvala Bogú! in živí še zdaj nad 84 lét star. — Pomaga dalej tudi zavžitek enega kozarca vode zméšane z enim lotom mandélnovega olja, z enim dobro raztépenim rumenjacom in z nékolikim guma-stim zlezom po žlici véčkrat na dan — Ako je kašelj že zastaran, služi za njega odpravnaliv (namòk) pripravljen iz ene žličice béle razrézane màkove glave, če se vzame tri-ali štirikrat na dan za eno žličico vsakokrat.

Kila (*preterganje* ali tudi *prejéd*). To je šterljenje kakega čréva iz svojega navadnega mésta, posébnò v dimljah (to je, na désni in na lévi strani v kanalu pod dolenjim trébuhom), ali je pa tudi prelòm zvéze životnih kostí med njimi). Celò jako nevarno vtégne biti to zlo, ako si človek *precej* ne pomaga, kar je pa mogoče le z nalaš napravljeno takò iménovano kilino prevézo (s kilinini pásom), ki se kupuje. Sicer ono izvira iz kakega telésnega napénjanja, če je premočno, zlasti pa iz vzdigovanja téžkih rečí, iz hudega kašljenja, iz jacega skakanja i. t. d.

Kolera ali *bljuvna griža*. To je tista, pred nékimi 45 léti iz Azije v našo Evropo prišedša grozovitna bolezen, ki se nanagloma izcimi, in pa sicer tudi, naj si bo posréčnem ozdravljenju, ali pa, če je neozdravljiva kot prejaka, po nastopu smerti, že v kratkem zginé. Ona začne z neprenehljivim bljuvanjem in pa z neprenehljivo driskalico, navadno tudi s kerčem, čeravno se *včas*i véndar nékaj poprej njeno žuganje takò čuti, da je mogoče, poprijeti se še občasno kakega léka, da se odstrani. Pravi úzrok te bolezni se nije sicer dozdej še na čisto zvédel. Kadar nastopi kjer in kakorkoli si bodi, podpira jo poséбно slabost našega života po nérednosti v jédi in pijači, strast (klavernost, pobitost serca i. t. d.); vživanje téžko prebavljivih jedíl, postavimo, sira, dinj ali melonov, rib, kukumar, pa tudi nezrélega sádja i. t. d., kakor dalej še prenajédanje, nečistost zraka, stanovališča, života in obléke. Za nje oviro, prej ko nas napade, tréba nam je, da se večidél le skerbno ognivámo tega, kar jo vtégne k nam siliti, kér odpraviti jo z léki, poté m ko nas je že na vso moč zagrabila, je pretézko; mogoče je tedaj to nékaj bolj, kadar nam še le žuga, kadar se čutijo néki nje znamki ali prikazki. Takrat je dobro, da se gré berzo na postéljo,

da se vzame pol druga onča (tri loti) mandelj-novega olja, dvé uri po tem pa škudelica mèsne juhe. Če pa ob tem goni, to je, k potrebi sili, naj se derzi nékaj časa nazaj, kolikor je le mogoče. Sploh potreba je napadenemu človeku, da se berzo vléze, dobro pokrije in potí, napivši se prej bèzgovnega čaja. Da se bljuvanje ali kozlanje ovira, naj se vzame pol drahme izpekakvane (lat. *cefaēlis ipecacuanha*). — Pomaga sicer néki še tudi popivanje četer-tinke ali polovice libre čistega italijanskega olja na enkrat, in pa dergnenje vsega života z vročim oljem in z gorko volno. Ko se to olje rabi, ne smé se piti kakega čaja ali mèsne juhe. Kjer bolnika kerč vije, tam naj ga kédò sè suknom ali s flanelo dobro derga. Sicer *kolera* nije *nalézljiva*, to je, taka, da bi jo dobil eden od družega, ampak je le *kužna*, napada namréč po posébnosti zraka véč ljudi ob istem času. Prizadéva, da se še zdravi ljudjé od bolnih ločé, je tédaj gola bedarija — ko da bi se dajal néki ločiti zrak enega kraja od družega!!

Kozé ali *kòžice*, in tudi *osépnice*. To je merzličasta bolezen, katéra prehaja néki celò tudi od enega človeka na družega, in pravi se ravno zatò, da je *nalézljiva*. Od kod da

pa kozé prav za prav prihajajo, nije še na čisto znano. Ta bolezen zadéva sicer skoraj samo otroke in mladenče, in pa po navadi vsacega le enkrat. Ovira se nastanek kožic néki poséбно po že sploh znanem njih cépljenju, vpéljanem po angležki gospej Montague (se izgovarja «Mantègju») pred 152 léti, namreč léta 1721 iz Azije v našo Evropo. Da se ta strašna bolezen odpravi, kolikor je le mogoče, kadar pri vsem tem pride, ne potrebuje se skoraj posébnih lékov, ampak skerb nam gré, da se bolnik postí, ali da ostaja, kakor se navadno reče, v ojstri «djeti», in pa zapert v izbi (*kambri*), v kateri mora biti sicer zrak čist, pa le topel, ne tédaj prevéč gorek; da si vgasí žejo le z bolj kiselkastimi in zlezastimi ali gòstimi pijačami (na primér, z lémonado neprecukrano); in da si mozoljev ali ogorcov ne razpraska. Ako se prikazuje hitrica (*dri-skalica*), naj se ta berž odpravi z ovseno juho; ako žuga pa kerč, bljuvanje ali kozlanje, in vnétje očés, naj se pokliče médeh, kar je sicer sploh potreбно zastran takošne bolezni.

Kurje očí. To zlo izvira iz kakega premočnega tiska na eno ali drugo mésto naše kože, poséбно na dolenjo stran nog, in pa tam navadno le *po tésnobi obutka*. Kakò da

se vtégne *táda*j ozdraviti, to ne potrebuje razbistrenja; kér se pač làhko vé, kaj da se ima storiti. Sicer mogoče je odpraviti kurje očí, ako se vpogne sè zalepílom ali z obližem (*flajštrom*) namazani koščék podolgastega platna desét do dvanajstkrat, in se naredí pa po tem v srédi takošna luknja, da pride vanjo kurje okò, kadar se nanje ta koščék položi. Dobro je tudi kopanje v gorki vodi zméšani s pepé-lom, dokler se kurje okò takó oméhčí, da se po tem làhko izléče ali odterže s kakim orodjem. Pomaga pa dalej še to-le: naj se namaže z mjlnim (*žajfnim*) obližem kòs svilnatega ali *židanega* popirja, in stavi pa na kurje okò (sicer *véckrat*), kar ga oméhčí, da se po tem làhko izdére. Zmés napravljena iz dvéh lotov amonijekove gume (*gummi ammoniacum*), iz dvéh lotov rumenega voska, in iz tréh granov *zelénega volka* na platnu v lékarnici, in pa položena na kurje okò, koristi néki tudi dobro.

Merzlica ali *tréslica* (v hervaškem sicer *groznica* ali tudi *zimnica*). Ona je takošno slabo stanje našega života, ki se prikazuje po véči ali manji preméni merzline z vročico, in izvira zlasti iz slabosti želodca pohabljenega po vžitku kake pretéžke, ne làhko prebavljive,

sploh škodljive hrane, in pa po prenajédanju (škodljivi naslédkí tistega se odvráčajó navadno s popivanjem kozarca dobro ocukrane vode); iz kake prevélike in nagle jéze; iz premrazenja po kakem bolj močnem prepihu in naglem zapertju potnic ali kožnega hlapenja na životu, ko se prenáglo prihaja iz vročega v merzlo; sicer dalej še tudi iz prevéčega zanemarjanja navadnih odsébnic (potréb), posébnó pa iz močvirnosti nizko léžečih krajev (*paludov*), kakor so, na primér, *Žavlje* blizo Tersta.

Kot navadni lék za odpravo merzlice se rabi sploh *kina*, čeravno nije to vsélej varno brez poprejšnjega posvétovanja s kakim *dobrim* médehom; pomagal je sicer že marsikátéremu lemonske sòk v čérni kavi brez sladkorja.

Odprava merzlice izviravše iz slabosti želodca je mogoča še s tinkturo, po našem *omáko* zavlca ali vélikonočnice (*anemon pratensis*), če se vzame po dvéh ali tréh kapljicah v žlici vode dvakrat na dan. — Po navétu dr. Hufelanda je dobro zdravilo to-le: «*ob mrazu* naj pije bolnik vroč čaj (*té*) iz kamilice, iz bégovega ali tudi lipavega cvétja, da si vgasí žéjo, in zljajša kerčno napadanje; *ob vročici* naj bo pa pijača bolj kiselna in

hladivna, postavimo, lemonada (brez cukra); ob času potenja naj se mu daja mlačna pijača, na primér, ovrétek iz pirnice (*triticum repens*), siratke (po némškem *Molken*) i. t. d., naj jemlje bolnik čistila (*purgante*) iz dvéh lotov glavberjeve solí v eni bučici ovrétku (*dekokta*) cikorjeve korénike po eni majhni škudelici čez dan, in pa po tem tudi en ovrétek iz regratove korénike vsak dan dvé škudelici polni z nékolikim očiščenim salmjakom za več dni (temu ovrétku se pristavi sicer, da čedalje bolj pomaga, lãhko tudi še nékaj močvirne dételje, svédreca ali *tavžent-rože*, pelina skoraj za eno žlico polno (*vsacega*); — Kadar celò še kina nije pomagala, je marsikak bolnik požiral z dobrim vspéhom vsaki dvé uri pol kvinteljna razmlete sirove kave (*kofeta*) zméšane z nekolikim kolmezom (*calmus*); — v Rusiji je navadno kot dober in krépek pripomoček terdno vézanje rám in nog precej po začétku merzlice! »

On terdí še dalej, da je jako dobro požiranje 10 do 15 zèrn popra dvakrat na dan.

Náhod glejte *Premrazek* (bolj naprej).

Nejéščnost ali *pomanjkanje volje do jedí*.
To si vtégne imeti izvir ali uzrok v dvéh

stvaréh, namréč ali v slabosti želodca, po kateri se tudi vzéte hrane ne prebavljajo (ne téknejo), ali pa v zlezu, ki se v životu skoraj v podobi bolj méhkega bèska napravlja in zbira, človeku nadlégo déla in celò z nevarnostjo žuga kot rodnik posébné bolezni, kateri se navadno pravi *zлизotòk*. Ako je omenjena slabost temu pomanjkanju (nejéščnosti) uzrok, naj pije bolnik ovrétek (*dekòkt*) iz korénik regrata (lat. *leontodon taraxacum*), in pa tudi iz svedreca ali čantare (lal. *erythraea centaureum* ali *gentiana acaulis*); če je pa zlez, naj vzame eno ali dvé uri pred kosilom eno *sardelo*; naj pije véč dní zaporédoma zjutraj eno škudeljco *slane hebske vode* (ta se nabaja v Hebu, ném. *Eger*, na Pemskem, in se dobí v lékarnicah). Dobro je za to néki tudi, če se véči *rabarbarava* korénika, in pa (sicer le pri bolj odraščenih) vsakdanje požiranje š do 7 zèrn sirovega popra. Tréba je vendar v tej bolehnosti ojstre zmérnosti v jedí.

Kar se tiče sicer slabega prebavljanja hran, to je, kadar tiste nič ne téknejo, služi soper takošno slabost néki najbolj ovrétek (*dekòkt*) iz enega kvinteljna kolombove korénike napravljen v pol bučici vode, ako ga popije bolnik pol škudelice vsakdan. Pomaga dalej

za to požiranje tréh četertin (3¼) ene žlice zèrn béle gorčice (*grani di senape bianco*) saj dvakrat na dan, namrèč pred zajterkom in pred kosilom v vodi čez nékaj tédnov.

Ozébline (*zmerzáli* — it. *boganci*). To je počasno vnétje, ki se izcimi pod kožo, posebno pa na dolenjem kraju nog, in to navadno po prehodu iz vročega zraka v kak merzel. Manje ozébline se zgubijo ali zginejo, ako se koplje ozébljeni ud v gorki vodi, lagljeje pa néki po deržanju tacega uda v merzli vodi, v kateri se nékaj snéga ali pa léda raztopi, za nékoliko minút véčkrat na dan ; po tem se v kakih štirih dnéh pozgubí. — Odpravijo se dalej še, kakor se terdi, celò že v 24 urah ozébline po rabi vroče kaše (po vročem močniku) napravljene sè skuhanjem črnega ribanega kruba, jésiha in galune (ital. *allume*), in se pa, na debélo platno namazana, prej ko se nanje poklada, po tem derží tam kakih 8 ali 10 ur; a tréba je to vendar ponavljati, berž ko je okladek že prehláden : na zadnje se mora oménjeni ud za nékaj časa še v gorkoti deržati. — Hujše ozébline se zdravijo pa takò-le : vzame naj se kamnovega olja (*šťanovca*) za dva kvinteljca, in *kafre* tréjji dél enega kvinteljca ; naj se to zméša z dvéma lotoma prešičje mástí v mazilo ; naj se po tem

s takošno mastjò dobro, pa rahlo oriblje zjutraj in zvéčer ozéblina, in s kosmato stranjo vate ovije.

Premrazek in *náhod*. Uzrok so enemu in drugemu včasì pregorka obléka, po navadi ali véčidél pa nagla premémba vremén, in zlasti prenagli prestòp iz toplega v merzlo, ko pride namréč človék, ki se potí po hoji ali je kakor si bodi pregorek, in se mu koža prejako hlapí, v prehládni zrak, in se pa v njem, da se čedalje bolj ohlaja, morda celò gorenjo obléko sléče ali se tudi premerzle vode napije takò, da se mu znojnice (potne ali hlapne luknjicè na koži) nanagloma zamašijo in zaprejo, kar vtégne človéka zastran zdravja v véliko nevarnost pripravljati, kakor se je sicer že mnogokrat prigodilo. Škodljiv mu je pa poséбно *prèpih*, to je, naglo in jako majanje zraka v kakem hišnem prostoru (ne tédaj tudi *zunaj*) med dvéma odpertinama nahajajočima se ena nasproti druge, ko stojí ali sédí, zlasti kot poten in pregorek, takò med njima, da ga ta tékoči zrak po nékakem prav spreléla in napada.

Izvir si ima sicer ta ista bolezen navadno tudi v merzloti nog, katére bi se deržati morale, kolikor je le mogoče, védno v toplem.

«Derži si glavo hladno, trébuh sloboden, in pa *noge gorke*; takò ravnaje, ne boš potreboval nikdar médehov», — to so beséde, katére je v néko poséбно knjigo vpisane zapustil Boerhaave, najslavniši médeh osemnajstega stolétja, in katére so se najšle po njegovi smerti pripetivši se léta 1738. Da se odpravi ta premrazek in náhod, katéremu se pridružuje po navadi tudi tréslica, kašelj in glavoból, naj bolnik ostane v izbi, naj se zderžuje močnih pijač, pa tudi napihujočih in màstnih jedíl, in naj obilno pije bèzgovega, ali tudi zlezovega čaja (*téa*). Okopanje nog v gorki vodi, v katéro se stavi navadno tudi nékaj pepéla, pomaga véčkrat. Kadar je združen z merzlico, iti mu je tréba v postéljo, se tam dobro pokriti, napivši se prej bèzgovega čaja, da se jako polí.

Odpravil si je sicer že marsikedò to sitno bolezen tudi takò, da je pil za néke dní vsak véčer in vsako jutro še pred navadnim zajterkom en kozarec ovrétka (*dekokta*), to je, vode, v kateri se je skuhalo nékaj rožičev, suhih smokey (*fig*) in čaja za persi. Da se pa človek vtégne, kolikor je le mogoče, ogibatí takošne nadlége v prihodnje, naj se varje poséбно zgoraj oménjenega prepíha in sploh prehlajenja po naglem prestopu iz gorkega v merzlo, zlasti kadar se polí ali je pregorek

po čem si bodi, pa tudi po ostajanju v kaki prevreči izbi ob zimskem času.

Rane. Kakò da tiste nastajajo, je že sploh znano. Célijo se pa takò-le: kri na njih se lãhko vstavi s položenjem pivnega ali sušivnega popirja, pa tudi z dévanjem merzle, z lédom bolj ohlajene vode v morski gobi ali v zloženem platnu nanje za nékaj časa. Gnojé se pa rane najbolj z gorko vodo, ko se nam-réč v njej zloženo platno namoči, in nanje stavi. Da se pa predérejo, privéže se čez noč na kožo ena v vročem pepélu spečena polovica čebule. Sicer néki tudi raba v kašo zméčkanega lanenega sémena, in z mlékom zméšane kruhove skorje je za to dobra. Da se pa gnoj bolj naglo déla, naj se rabijo vroči okladki s kašo napravljeno iz skuhané pogače in méda; pristavili je sicer tréba nékaj štipé lanenega sémena. Zacelijo se rane, sicer pa le dokler so še presne (*frišne*) in tedaj prav od-perte, celò v kratkem po tem, kar se je že vidilo, tudi sè scavnico, zlasti še gorko, ako se dobro ž njo pomočijo, čeravno se takrat bolečina (néko *rézanje* ali timvéč *gorénje*) močno čuti, traja to vendar le za malce časa.

Rubád (odre). To je nék kožen spuščáj (kožni spãhki), in zadéva po navadi človeka

(*véčidél otroke*) en sam krat. Pravi uzrok tej bolezni nije še dozdej izbistren. Prikazuje se najprej lãhka merzlica v družbi z vnétjem očés in z néko bolečino v persih. Da se ta bolezen odpravi, tréba je ojestrega pósta (*diete*) in zmérne toplote na postélji v dobro zaperti izbi, da bolnika kak merzel zrak ne preblíne. Ako se pridružuje hitrica (*driskalica*), mora se za-tréti z ječmenovim ali ovsovim sokom.

Rudečica ali *škarlatina*, pa tudi *ruske*. To je kožen spuščáj zjedinjen z vratno bolečino in z merzlico. Ta bolezen zadéva po navadi le otroke in mlade ljudi, in pa le *enkrat*. Ona je kužna ali »epidemična«, sicer tudi jako nevarna. Pravi uzrok rudečice je še dozdej neznan. Po njej postaja koža žarjava. Posébnih lékov níje, da se odpravi. Védenje ali zadržanje bolnika, kadar ga ona zagradi, je pri njej poglavitna stvar: on mora ostati mirno na topli postélji; naj pije čaja iz bégovega cvétja; naj vživa samo lãhke rečí, nemãstno juho, lãhko prebavljivo zelénjavo, sadje, in ječmenov sok; naj se poti; ne smé se sprehajati, ampak ostati mu je tréba najmanj šest tédnov v izbi; koža naj se mu véčkrat s pogreto volno derga. Je-li pa še kakih drugih

pomočkov tréba, to naj razloči kak dober médeh.

Sušica ali *jétika*. To je morda najstrašnejša bolezen; kér muči bolnika po navadi *dolgo časa*, in se jako vpira moči rabljenih lékov; ona mu prinese gotovo le — *smert*, ako se ne ovira že precej, v prvem začétku*). Izvira pa poséбно iz prevélike pobitosti serca, in žalosti sploh (to se je sicer skazalo tudi pri že *pokopani* materi gospodičiča J. Sl . . . . . oménjenega na 30 strani te knjižice!), iz preobilne zgube životnih sokov brez potrebe, to je, po marsikatéri nerédnosti, in pri bolj mladih ljudéh zlasti po nékih takò iménovanih *skrivnih* ali timvéč *skritih grehov* . . . . (!), kakor tudi po mnogokratnem požiranju jako nezdravega praha kjerkoli si bodi, včasi sicer po naglem popivanju merzle vode v vročini. Léék za odpravo te bolezni, se vé, dokler nije

---

*) Kakò napéno da sodijo sicer včasi médehí zastran nje, dokaz nam biti mora že to, da je bivši *pervi* doktor P . . . . . v Terstu léta 1833 nékemu gospodu . . . . . naravnost rékel, da ima *tako* bolezen, in da *nohen* léék mu ne vtégne pomagati; a vendar ta gospod se je poznejé *sam* ozdravil, in se celò *trikrat* oženil; rodilo se mu je tudi *šest* sinov, in pa — živí še zdaj kot že precej priléten.

že premočna in je zato tudi težko ozdravljiva, je vživanje lahko prebavljivih in pa rédivnih ali téčnih hran (lahke mléčne in močnate jedí, na mébko skuhana jajca i. t. d.), pa tudi kòpanje v mléku; jemanje 6 do 8 polžev skuhanih z eno žličico struganega jelenovega rogá in z nékolikim razmetenim ali razdrobljenim ječmenom v eni bučici vode vsakdan na téšče. Dobro je sicer tudi mazanje vsega života sè slanino (sè *špehom*); in vživanje štirih lotov kandicukra v ovsovem zlezu. Se vé pa, da vse to nič ne pomaga, ako ne jenja ob enem tudi uzrok, ki je rodil to bolezen — tréba je ojstro rédnega živétja, zadovoljnosti, mirú, radosti in veselja v primérnih družbah i. t. d.

Turi. To so osamljene vnétice na enem ali na drugem méstu našega života, po katé-rih se počasi rodí posében gnoj. Oni izvirajo néki večidél iz pokvarjenja naših sokov ali tékočin, zlastí kerví po marsikaté-rih rečéh, posébnó pa po vživanju premočnih jedíl in pijač, in tudi po nezmérnosti v živetju sploh. Kot zdravilo je dobro pokladanje v mléku kuhanih smokev (*fig*) ali tudi v pepélu péčene čebule na *bolj majhen* tur; če je pa tisti *véči*, služijo bolj ko drugo, *gorki* okladki iz ovsene moke in gomilčnega praha. Ako so

bolečine v turu hujše, naj se pristavi tim okladkom nékaj màkovih glavíc. Ti okladki se rabijo sicer, dokler nije vas gnoj iz tura spravljen. Turi so včasi vendar celò zdravi, kér so po nékakem prave struge (*kanali*), po katérib je mogoča odpéljava slabih in škodljivih sokov iz života, in ravno zatò ne sméjo se takrat prehitro zamašiti ali zapréti.

Vétri ali *plini* (*gazi*), ki napénjajo v notranjščini človéškega života. Tisti izvirajo navadno iz slabosti želodca, in iz vžitka tézko prebavljivih hran: kapusa, krompirja, kostanja i. t. d., kakor sicer tudi še kipečih pijač, postavimo, piva (*ola, bire*) in pa vina, kadar nije še dobro izvrélo. Odpraviti jih vtégne popivanje gomilice (*kamilice*), pa vendar tudi ene polne žlice svedreca skuhanega v eni bučici vode, v katéro se déne kòs sladkorja vélik, kakor je oreh, in odergan z lemonom. Ako si ima sicer to zlo uzrok v hemorojdah (*v zlati žili*), naj se porablja praš nalaš zaznamljeni kot lék zastran njih.

Zanohtnica. Ta jako sitna bolečina izvira navadno iz nagle preméne mraza in gorkote ali vročine, iz kake opékline, in pa iz razvade nekatérib, rézati si pregloboko nohte, ali tudi

drézati in celò zbadati v kožo blizo njih s kako si bodi rečjó. Zdravi se pa zanohtnica po navadi takò—le: berž ko se daje čutiti bolečina, tréba je deržati perst v ročem mléku, v katérem bi se moralo skuhati tudi nékaj česna, skoraj čez eno urę; naj se verh tega še v tem mléku pomočeno platno na perst položi; in naj se ima pa tisti védno v gorkem. Dobro je néki še tudi, ako se derží véčkrat na dan bolni perst v soparju vréle vode al žajfnice, dokler je le mogoče, — vse to pa v naménu, da se vnétje v zanohtnici odverne. Ako se vendar pri vsem tem ovira takošnega vnétja ne obnése, tréba je skerbeti, da se vnéti dél persta berž ko je mogoče, ognojí, kar se vtégne napraviti z véčkratnim položenjem gorkih okladkov iz lanene moke in pa iz mléka nanj. Marsikatéri je porabil za to z dobrim vspéhom tudi moko z médom. Vtikanje persta v gorek, nalaš napravljen, bolj rédek lug je sicer tudi že pomagalo. Na zadnje, ko je zanohtnica prav zréla, se zbode v kožo, da iztéče gnoj. Po tem se derží še za nékoliko časa zavít perst, dokler se vse ne posuší.

Zapertje ali *zapór govna* ali *blata* v životu napravljajočega se po vžitku jedíl. To izvira navadno iz opuščanja pijače (zdrave vode,

se vé), iz vžitka téžke hrane, iz predolzega sédenja, zlasti s priključenjem, iz zanemarjanja odsébnic ali potreb, kadar se namréč čuti, pa se ne sluša opomín trébuha na-nje (odsébnice se ne sméjo tédaj odlašati ali zakasnovati, kér se po tem terdnejše storé ali se tudi zatirajo; sicer njih siljenje uzrokuje, kakor se je že prigodilo, lahko kak prelóm v životu, s tim pa celò prav v kratkem tudi — *smert*; ono škodi néki še očém). — Léč bi pa bil navadno ta—le: povživaj kislega mléka, kuhanih sliv, grozdja, in sploh sadja (kadar ga je, se vé); — popij polič vode studene ali merzle, berž ko zjutraj vstaneš, in pa še pred zajterkom (*fruštkom*); — vzemi véčkrat kako žličico medú; bolj odraščeni naj spije jeden ali dva lota ricinovega olja, ali tudi en trétji dél ($\frac{1}{3}$) lota senezovega listja kuhanega v vodi za en kozarec, katéra se potém precedí, in se pa porabi za kuhanje in napravo zjutrajšnje kave, ali tudi Sajdlicevega praha v vodi. Médeh dr. Hufeland je pa svétoval popivanje: polne žlice vinskega kamna v enem kozarcu oku—krane vode, ali tudi dvéh polnih žlic ricinovega olja v mlačni mèsni juhi; — napravljjenih sokov iz cikorjevih korénik, mjlilnice (*saponaje*), regrata, ermana (*archilea millefolium*) in vevnice ali bolovnika (ném. *Bach-*

bunge) s polovico kopra ali koromača, in pa tudi cimetovice (ném. *Zimetwasser*) vsak dan čez tri ali štiri tédne, opazovaje, da to je krépkó in pravo (*radikalno*) médehovanje takóšne bolezni. — Zdéva se vendar, da najbolji in najkrépejši lék je jemanje grénke solí v kozarcu vode vsako jutro na téšče za nékaj časa. —

Zapertje vode (scavnice). To nastaja po navadi, ko se vživa kaka slaba, nezdrava pijača, pri nekatérijh sicer tudi pivo (*ól, bira*). Léka za to bi bilo popívanje lemonovega soka s trémi žlicami presnega (*frišnega*) navadnega olja z nékolikim sladkorjem, sicer pa tudi ovrétka (*dekokta*) iz dvéh ali tréh kvinteljnov *preslice* (*hoša*, lat. *equisetum arvense*, ki se dobí v lékarnicah) z eno bučico réčne vode; vzame se vsaki dvé uri enkrat ena ali tudi dvé žlici pri otrocih, pri odráščenih pa nékaj véč, celó še polna škudelica. — Marsikedò je pil sicer tudi ovrétek iz koromača (kopra), da ozdravi.

Zgaga ali *rézavica*. Ta izvira večidél iz vžitka mástnih in sploh pa takih hran, po katérijh se napravlja v želodcu preobilna kisloba. Ona se odprávi sicer prav láhkó, in to takò, da se vzame v vodi malce *nitra*, ali *ma-*

gnezije, namésto tistega sicer pa tudi, če se hoče, «rakovega očésa» stolčenega v prah. Pomaga dalej še véčenje rožičev, kakor tudi olje vlito v vino (zlasti *čereno*), ki se po tem spiže.

Zlata žila ali tudi *kervavnica*, po germškem pa »hemorojde,« to je, zastajanje kerví na enem in istem kraju v notranjščini našega telésa (života), kar izvira sicer po navadi iz obilnega vžitka preobelenih in premástnih jedíl, močnih pijač, iz pretésne obléke okol trébuha, posébnó pa iz sključene predolge séje, postavimo, pri pisarjih, šivarjih, čevljarjih i. t. d. Po tej bolezni se človék prikazuje kot jako siten, klavern, in dražljiv, se čuti védno trudnega, mnogokrat tudi brez volje do jedí; sapa mu po navadi smerdí; včasí mu nadléguje néko zbadanje ali terganje v križu; odsébnice (potrébe) so mu nerédne, zdaj je on namréč zapert, zdaj gré téžko ali terdo, zdaj bolj porédkoma, zdaj prevéč pogostoma od njega; pridruži se véčkrat tudi napihnjenost, in pa *zgaga* ali *rezavica*, ki mu véliko sitnosti déla (tista se vendar lãhko odpravi, ako se véčijo rožiči, ali se vzame v vodi malce *nitra*, *magnezije* ali pa *rakovega očésa*, kakor še tudi, ako se popije kozarec slãdkorjeve vode, katéri naj se priméša, če je tréba, da bolj

pomaga, žličica ogljikisle magnezije, za nekaj časa vsako jutro na téšče.

Sicer délijo se »hemorojde« v takò imenovane hemorojde *tékoče* ali *odperte*, in pa v hemorojde *slépe*. Po *pervih* se nabrana obilna kri ob odsébnicah (ko se je na svoji potrebi) iz ritnika ali danke odcéja, in takò jenja za nekaj časa bolečina v zadovoljnost bolniku, kar se je pa od nékdaj imelo za jako in sicer takò zdravo, da je néki ravno to dalo priložnost ali uzrok iménovanju *zlata žila*; po *drugih*, to je, slépih pa kri nikdar ne odtéka; one so sicer navadno skoraj bolj sitne in nadléžne od *pervih*, se odstranjajo ali zdravijo véčidél vendar po ojstri zmérnosti v jedí in pijači, tédaj po vžitku takò iménovane *tánke hrane*, po krétanju ali sprehajanju pod milim nébom (se vé sicer, da le pri tistem, ki nije navadno že po svojem stanu ali opraviilu k temu prisiljen, postavimo, pri kakem kmétu, tovarniku ali noscu, zidarju i. t. d.); po véčkratnem derganju ali po nemškem *ribanju* trebuha z dlanom ali s fanelo, zlasti zjutraj na postélji. Posében in jako dober lék za odpravo naslédkov slépih hemorojd, ako se prikazujejo takò, kakor se je že oménilo, je popivanje enega kozarca dobro oslàdkorjene

(ocukrane) vode zméšane z eno žličico praha nalaš napravljenega iz dvéh enakih délov (talov) žeplenega cvéta in vinskega kamna ali vinske grampe (*cremor di tartaro*), s polovico magnezije in pa z nékoliko rabarbare, vsak véčer, kadar se gré spat. — Sicer ravno takò dobro je tudi, ako se zméša v vodi en lot žeplenega cvéta in dva lota vinskega kamna, in se pa pije to po žličici vsakdan enkrat ali dvakrat, da se napravi po tem kako dvakratno lãhko izpraznovanje. — Ako se pridruži slé-pim hemorojdam tudi hitrica (driskalica), kakor je sicer navadno, ta se ne smé precej vstavljati, kér je zdrava; če je pa predolga in prenadléžna, porablja se zgoraj oménjeni kozarec vode z vinskim kamnom, sé žeplenim cvetom, z magnezijo in z rabarbaro, ki vtégne vse lépò popraviti in poravnati, in sicer tudi zastran *vétrov*, ki se po navadi izcimijo v trebuhu, in vécsi jako nadlégujejo.

Kar se tiče pa tékočih ali odpertih hemorojd, kadar se kri odceja sama ob sebi, ne smé se rabiti nobeno zdravilo; le kadar to kmalo ne jenja, piti je tréba čaja (*téa*) iz grénke dételje ali tudi iz ermana (*archilea millefolium*). — Poglavitni pripomoček za odpravo škodnih naslédkov hemorojd je pa —

zmérnost v jédí in pijači; prosta in ne pretéžka, láchko prebavljiva hrana: brez tega si nima *noben* lék močí kake si bodi; nezmérnost in sploh nerédno živétje pospésuje le približevanje — *smerti*, kér strí, da preide ščasoma bolezen v mehúr, in da se izcimijo natéki v trebuhu, ki se vnémajo in gnojijo, pa po tem človeku véliko nevarnost za živénje pripravljajo.

Zoboból. Uzroki temu so različni: dobí si ga jeden ali drugi láchko zlasti po náhodu in prepihu (po tem zadnjem pa vendar le *v kaki hiši*, kadar se nahaja namréč človek v srédi med dvéma odpértinama, postavimo, med dvéma odpertima oknoma, kakor tudi med dvéma odpertima vratoma, in se tista na eni strani mnogokrat in silno odpirajo, se pa takrat zrak nanj, in poséбно na eno polovico njegovega obličja zaléta, da ga po nékakem prav naglo napade, kar mu sicer ravno po tem néko zatékanje in terganje, to pa takò iménovano »*revmatično*« bolečino zobov uzrokuje). — Jako škodi se zobém po vsaki premerzli ali pa tudi prevroči stvarí, ki pride nanagloma nanje pri nje vžitku, kér takò jim ona vzame ali odterže glazuro, po našem *postéklino*, pokvarjaje jim ob enem po tem takò iménovano *krono*

ali *glavo*. Med takošne stvari štéjejo se posebno kisline (po vžitku ne prav sládkega grozdja si je nek človek sobém, na katérij ne more on sicer terpeti sadja sploh, ako nije prav zrélo in sládko, takò škodil, da si jih je dal nékdaj po sili zaporédoma dva na enkrat izdréti).

Léki za odpravo te jako sitne bolečine se morajo ravnati pa po spoznanju njenih uzrokov, namréč po tem, kar jih je rodilo. Po dr. Hufelandovem nasvétu je dobro to-le: «Naj bolniku položi kak človek, ki nije bolnik (!), palec na tisti kraj lica, pod katérij stoji boleč zob, ali naj se tudi tiska za nékaj minút s perstom (palcem) neprenéhoma na zob; ako po tem bolečina rase, ali se je pomnožila, naj se opušča ta tisk, in za tim pride — zboljšanje.

Ako je zob vôtel, naj se déne ena kaplja »kreosota,« po našem »smudine,« ki se dobí v lékarnicah, na košček pavole, in tista pa v vôtli zob. — Za odpravo revmatičnega zobobóla zméšaj dva déla dobro v prah stolčenega galuna (aluna), in sédem délov solniternega »êtra« (cvétja) in stavi pa to na boleči zob.» —

Sicer vôtli zobjé se dajo po kakem rano-
célniku (*kirurgu, ali padarju*) tudi takò za-
svinčiti in zamašiti, da se po tem rabijo prav
slobodno in làhko, to je, brez čutja kake bo-
lečine, kakor po navadi. — Nekatéri so si od-
pravili bolečino zobà po tem, da so déjali nanj
»pérje mačjega zélja« (divje mete), al ga pa
véčili, in drugi še z olupkom ali koščkom si-
rove čebule potém, ko so ga položili na bolni
zòb. Terdí se sicer tudi, da marsikatéremu je
zginila bolečina zobá po tem, da se je vsako
jutro in vsak večér z merzlo vodo za ošési
močil, pa vode ne obrisal. — Za odpravo rev-
matičnega zobobóla dobro je néki tudi, da
se napolni vréčica (*žakeljč*) z gomilicami (*ka-
milico*), in se na tisto mésto lica položi, pod
katérim je bolan zob, znotraj se vzameta pa
dva lola grénke soli.

ČLÉNEK XIII.

O b n a š a n j e z l j u d m í.

Da tudi védenje ali obnašanje z ljudmí
si ima néko odločivno moč zastran vstanovitvi člo-
véške sréče na svétu, to nam kaže zadosti že

vsakdanja skušnja — to, kar se vsakdan vidi in sliši med ljudstvom; vidi in sliši se pa, da človek, če je še takò dobro izučén, bistroumen in pripraven za eno ali za drugo délo, doséže vendar po navadi téžko tisto sréčo, katéro bi si doségati moral po tej svoji izučénosti, bistroumnosti in pripravnosti, *ako* ne razodéva ob enem tudi takošnega obnašanja z ljudmi, poséбно pa s tistimi, od katerih bi si imél pričakovati kak dobiček ali sploh kaj dobrega, kakoršno se spodobi, in je pa njim po vkusu ali prijetno in dopadljivo; vidi in sliši se dalej še, da so mnogokrat sréčnejši tisti, katerim manjkajo véč ali manj zgoraj oménjene, akoravno tudi sploh vsacega človeka jako priporočujoče lástnosti, če je le njih védenje tako, da se vtégnejo oni po njem ljudém lãhko prikupovati (sicer ostudnega in nesramnega prilizovanja in dobrihanja jim vendar za to nije tréba; to naj si le prideržujejo še naprej, kakor so si od nékdaj priderževali néki posébni državni uradniki ali služabniki, katerim kot gerdim prituhnjenecem je bila, je še zdaj, in bo pa védno ostala gnjusobna razvada, se *le po njem*, ravno kakor še dalej tudi po skrivnem obrékovanju družib stokrat boljih uradnikov, ne pa po znanstvih in po sposobnosti za délo poglavarjem priljubovati, da bolj na-

prédujejo in se povišajo !). — Prepir, nezloga in sirovost so strašne in jako razdévjavne prikazni med ljudstvom, kakor sicer sploh med národi. To so pokazali, saj kakor nas prepričuje občna zgodovina, zalibog! tudi -- Slavjani, ki so zaostajali in pa zaostajajo po nesréči še dandanašnji ravno zarad tega, dévaje si v nemár živo résnico znanega starega pregovora, da »po zlogi *majhne* reči rasejo, po nezlogi pa *vélíke* propadajo.«

Za sirovega človeka ne mara nihče; vsak se ga ogniva, kolikor mu je le mogoče; vsak ga sovraži in od sebe páha. Priljudnost, prijaznost, olikanost ali oglajenost in sploh lépo, spodobno obnašanje z *vsimi* ob kaki si bodi priložnosti, so pa tiste izverstne in posébne čédnosti ali lástnosti, katére svét od nas oestro tirja, in katére mora sicer vsak pameten človek z ozirom na vsakdanjo skušnjo spoznavati tudi za prave in krépke pomočnice, ki mu vtégnejo doségo zaželjene sréče jako podpirati.

O tem govori sicer tudi lépa knjiga, katéro je léta 1868 v podúk Slovencem na svétlo dala »Matica Slovenska« v Ljubljani pod naslovom »Olikani Slovenec« po izglédu tega, kar je v takošni zadévi že zdavnej spisal in objavil Némec baron Knigge. — Zastran oménjenih čédnosti, kakor sicer tudi zastran

splošne omike slové pa néki poséбно Francozi in Poljaki, katérim pravijo po navadi ravno zatò tudi »séverni Francozi.« — Naj posnémamo pač vendar tudi mi Slovenci, kalérim se, žalibog! od véč strani mnogokrat očita, da smo še védno presirovi in preosorni v svojem védenju z ljudmí, njih izgled, dajenja saj to nam neprijetno očitanje (čeravno nije vendar *po vsem in brez vsega razločka* temeljito ali opravičeno in véljavno), in da si pa ob enem takò tudi bolj pomagamo, kér je to sicer mogoče, kakor se je že prej oménilo.

ČLÉNFK XIV.

P r a v a p o b o ž n o s t.

Ako se govóri zdaj v tej knjižici tudi o vérskih in cérkvenih rečéh, storí se to na kratko le v naménu, da se ljudstvu pokaže, koliko véča in zdatnejša da je moč tistih na vstanovitev potrebne vsestranske sréče človeštva na svétu, kakor je moč nékega posébnega in čudnega nauka, za katérega razprostiranje si zastran oménjenih rečí od nékaj časa toliko prizadévajo marsikatéri modrijani novega škvar-

ta (nove *sorte*) po raznih krajih, in to sicer tudi v našem Terstu, kjer se bere, stiši in vidi v tej zadévi premnogo ostudnega in pohujšljivega za ljudstvo, katéremu bi radi ti gospodje strastno, nevsmiljeno in po sili še vse to vzéli, kar vtégne dajati mu terdne podlage ali podpore za doségo in vžitik *prave sréce* in zadovoljnosti.

Spoznanje, da biva néko najvišje nevidno, in nad vsim svétom gospodujoče bitje, ki ga je vstvarilo, ga vodi in vzderžuje, in da je ono vsegamogočno, vsevédoče, neizmérno dobrotljivo in tudi pravično, je naši véri poglavitna ali timvéč jedina podstava, na katéri ona sloní. Na to isto spoznanje, ki je mogoče sicer tudi že po rabi našega zdravega razuma, tega posébnega božjega darila, ako ž njegovo pomočjò natànčno premišljujemo občudovanja vrédno lépoto in réd vésoljnega svétà, kakor tudi vse prikazni na njem, in je prišlo pa po nauku našega Kristusa pri bolj omikanih národih sréčno na mésto tisoč prejšnjih čudnih in napečnih človeških misli zastran stvarjenja, vodenja in vzderževanja svétà, — opirati se mora naša *pobožnost* (a vendar ne »nabožnost«, kakor nék naš rojak raji pise; sicer med našim ljudstvom se sliši skoraj povsod spačena beséda »andoht,« imajoča si izvir v némškem »an-

dacht,« kar bi poménjalo prav za prav *misel na kako stvar*, posebno pa *na Bogá*).

Pobožnost je pa skazovanje našega zaúpanja, naše ljubezni in vdanosti do Bogá, sploh pa našega navzétja za božje rečí združenega sicer z molitvijo, to je, s tiho ali pa glasno razodévo naših želj s prošnjo, da bi nam jih Bog po svoji vsegamogočnosti in milosti spolnil, kakor tudi naše častí in hvaležnosti do Njega za podéljene nam dobrote, in še drugih čutov izvirajočih iz premišljevanja Njegovih lástnosti. Sicer ima si dalej še oménjeno spoznanje tudi za naslédek napravo církev kot za to po vsem primérnih prostorov (čeravno je prav za prav *vas svét* en sam tempelj), da se vérniki in pa posebno ob nedéljah in praznikih kot ob dnévih počitka po téžkem délu, v njih zbirajo, da mirno in z véčjo vnétostjo, kakor jim je domá mogoče, božje in sploh svéte rečí premišljujejo, in da se dajajo tam tudi podučevati o dolžnosti do dobrega obnašanja, in to déloma po navadnih pridigah s prižnice, déloma, in pa skoraj še bolj vspéšno v samoti, na skrivnem ali, kakor se po navadi reče, med štirimí očmí pri spovédih, kjer se prikazuje spovédovanec po nékakem kot bolnik, ki razlaga svoje (nравne ali *moralne*) slabosti, spovédnik pa kot médeh, ki njemu nasvétuje za tiste pri-

méren lék, da si jih za svoje bolje po tem odstranja. — Vse to, kakor sicer še tudi vtéha in oserčevanje, ki prihaja pobožnemu vérniku iz takošnega obiskovanja, kaže nam važno ali timvéč neizmérno korist cérkev, katére bi le néki čudni gospodje, néki takò iménovani »jako razsvélljeni učénjaki — slobodnomiselniki« za nepotrébne imeli (kaj in kakò krépkò da je nék pameten prost kmét tistemu mlademu doktorju odgovoril, ki je ob néki posébni priložnosti terdil, da prihajati vtégnejo človeštvu bolj sréčni časi le *lakrat*, kadar se bodo cérkve povsod takò poderle, da na njih méstu rajše trava rase, oménilo se je v knjigi »Pod Lipo« na zadnji strani).

Se vé sicer, da imelo bi si pravi sád obiskovanje božjih véž še le takrat, ko bi vérniki *résno*, *povsòd* in *vsélej* svojo pobožnost razodévali, da tista ne ostaja samo *prazna beséda*, ampak da jim rodí kar jim roditi vtégne — neprestano in stanovitno lépo, nravno obnašanje, in po tem pa vsestransko *pravo sréčo*. Je-li ono néki vrédno tacega iména, če vkljub njemu, kakor se, zalibog! sliši posébno v Terstu, ki daja pohujšanje tudi okoličanom, človek prekljinja Boga, Kristusa, Mater Božjo in sploh vse svéte rečí takò, da je prava groza, se opiva, svoj denar nepremiselno zapravlja,

sebe in družino, ako jo ima, razdéva? Kaj mu pomaga tédaj takošno, le navadno, ali »mehanično« obiskovanje církev? *Prava* pobožnost ima si drugačno moč. Kaj da premore ravno le *takošna* pobožnost, kaže nam med raznimi drugimi tudi nék čévlar v Terstu, ki ima ženo in véč otròk, pa si zadosti dobro pomaga: sicer preganjali so ga že zarad znane njegove prave in izglédne pobožnosti marsikatéri izmed gori oménjenih *razsvétljencev* (!), a ljubijo ga in dajajo mu radi dobička *dobri* ljudjé, katé-rih je vendar še mnogo tudi v tem méstu, — saj pobožne čislajo in iščejo navadno le pobožni, nepobožne pa le nepobožni! Sicer ima si ta človék tudi za résnično, da molitev v že zgoraj razbistrenem poménku brez déla, in pa tisto brez molitvi nič ne pomaga — da bivati mora med njima terdna zvéza po znanem starem pregovorû:

«*Moli in déljaj!*»

NB. Vrilo se je v to knjižico nekoliko, sicer le nevažnih pomõt, katere bodo pa bralci prav lãhko za take spoznali, postavimo, na 68 strani v zadnji, na 93 str. v 4, na 100 str. v 12 versti.....

Céna 30 soldov.